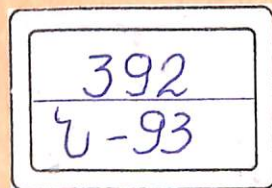

ՄԱՔՍ ՀՈՐՏԱՌԻ

ԶԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ
ԿԵՂԾԻՔԸ

1913

112 JUL 2013

Printed in Turkey

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ «ՓԵՐԱԿ ԳՐԱԽԱՆՈՒԹ» Ի ԿԻՐԱՍՈՆ ԹԻՒ 3

ՄԱԲՍ ՆՈՐՏԱՌԻ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԿԵՂԾԻՔԸ

Բարգիսիկեց Դրանսերկեհ
ՄԻՐԻՃԱՆ ՕԶՍԱՆՍՆ

392

C-93

1013

Յարամի ԳԵԺՈՒԿ - Կիրասան

392

Շ-93

MP

15 JUL 2011

20

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՓԵՅԱԿ ԳՐԱԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Ի ԿԻՐԱՍՈՆ

ԹԻՒ 3

ՄԱԿՅՆ ԼՈՐՏԱՆՈՒ

Printed in Turkey

2010

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԿԵՂԾԻՔԸ

Թարգմանեց. Գրանսերհան

ՄԻՐԻՃԱՆ ՕԶԱՆԵԱՆ

Ցպարան ԳՆԹԱԿ—ԿԻՐԱՍՈՆ

«1913»

U. O.

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԿԵՂԾԻՔԸ

I

Մարդը ունի երկու ուժեղ ընտանիքներ, որոնք կը տիրապետեն իր ամբողջ կեանքին և կուտան տառաշին միտումը իր բոլոր գործերուն: Ասանք են, անձնական պահպանումի և տեսակի պահպանումի ընտանիքները: Առաջինը կ'արտադայ. ուսելի անօթութեան ամենապարզ ձևին ներքե, իսկ երկրորդը՝ սիրայ ձևին ներքե: Թէև մինչև այժմ մեր անտնու մի և սկսնդապարծական գործողութիւններուն մէջ գործող ոյժերը կը մնան միջ համար մութ, և սակայն, յատկօրէն մենք կը տեսնենք անոնց արդիւնքները: Չգիտենք իսկապէս թէ՛ ի՞նչպէս անհատ մը սաչտփ տարիներու թիւի մը մէջ կը լրացնէ իր դարգացման ընթացքը և կ'ապրի տարիներու որոշ չափ մը միայն: Ըզիտենք թէ ինչո՞ւ յաղթանդամ և ուժեղ ձին մինչև երեսուն հինգ տարիքը միայն կը հասնի, մինչդեռ մարդը, աւելի՛ փոքր և աւելի՛ տկար, կրնայ եօթանասուն տարին ալ անցնիլ, և ինչո՞ւ վերջապէս փոքրիկ ագռաւը կ'ապրի մինչև երկու հարիւր տարի, մինչ անդին շատ աւելի մեծ սաղ մը՝ հազիւ քսան տարի: Ինչ որ գիտենք սակայն այժն է թէ՛ իւրաքանչիւր կենդանի արարած, իր ծնած օրէն սկսեալ, արդէն սահմանուած է կեանքի որոշ տևողութեան մը,

ինչպէս պատի ժամացոյցի չարժուած մը լալուած է որոշ ժամանակամիջոցի մը համար, տեղութիւն մը՝ որ արտաքին ոյժերու անակնկալ մէկ՝ ազդեցութիւնովը կրնայ կարծնալ, բայց որ չկրնար ոչ մէկ պարտագայի մէջ երկարիլ:

Այսպէս, մենք կ'ենթադրենք նաեւ թէ՝ տեսակները կամ ցեղերն ալ սահմանուած են որոշ ժամանակաշրջան մը ապրելու. անհատներու պէս սնանք ալ կը ծնին որոշ ժամանակի մը մէջ, կը զարգանան, կը հասնին իրենց հասունութեան և վերջապէս կը մեռնին: Տեսակի մը կեանքը չափազանց երկար տեղութիւն մը ունենալուն, մարդիկ չեն կրնար, նոյնիսկ ս'ենէ պարտագայի մը մէջ, ճշգրիտ քննութեամբ մը հաստատել անոր միկնակէտն ու վախճանը: Բայց Հնդկաստանի մեծ կուսայ բաղձաթիւ փոստեր, որոնց օդնութեամբ կարելի կ'ըլլայ ճշտութեամբ հաստատել թէ՛ անհատի կեանքին և թէ՛ տեսակի կեանքին ու զարգացման միջև եղած օրէնքներու զուգահեռականութիւնը: Որչափ ատեն որ անհատը չէ՛ սպառած այն կենսական ոյժը՝ որով օժտուած էր իր ծնած օրէն սկսեալ, նա կը պայքարի իր կարողութեան րովանդակ թափովը՝ պահպանուելու և իր թշնամիներուն դէմ իր անձը պաշտպանելու համար: Ընդհակառակը, եթէ իր կենսական ոյժը սպառած է, ա'լ այնուհետեւ ոչ մի պէտք կ'զգայ անանկու, չունենար ո'չ մի փափաք՝ ինքզինքը պաշտպանելու: Նա կը մեռնի: Ճիշտ այս միեւնոյն եզանակով, այսինքն, սերնդադարձելու բնազդի ձեւին ներքեւ, կենսական ոյժը կ'արտայայտուի նաեւ տեսակին մէջ: Որչափ ատեն որ ցեղին կենսաունակութիւնը ուժեղ է, այդ ցեղին պատկանող իւրաքանչիւր կատարելապէս կողմնորոշուած անհատ կը ձգտի իր բոլոր ոյժերովը զուգաւորուելու, ամուսնանալու, բայց երբ ցե-

ղին կենսաունակութիւնը կ'սկսի նուաղիլ, անհատները կը գտնան հետզհետէ անտարբեր՝ դէպի սերնդադարձական աշխատանքը, ու վերջ վերջը կատարելապէս կը դադրին նոյնիսկ անոր անհրաժեշտութիւնը զգալէ: տեսակի մը, նոյնիսկ մարդկային ցեղերուն և բոլոր ժողովուրդներուն ունեցած եսասիրութեան և համերաշխական զգացման չափին մէջ մենք կը գտնենք նաեւ այդ ժողովուրդներուն ունեցած կենսաունակութեան ոյժին մէկ որոշ չափը: Այսպէս, որչափ շատ ըլլայ թիւը այն անհատներուն՝ որոնք իրենց սեփական չափը վեր դասեն համերաշխական ամէն պարտականութենէ և ցեղին զարգացման վերաբերեալ ամէն իտէպէտ, այնքան մօտ է ուրիշն այդ ցեղը իր կեանքի վախճանին: Ընդհակառակը, որչափ շատ ըլլայ զիջողութեան, անշահասիրութեան և անձնական զոհարելութեան բնազդովը տոգորուած անհատներու թիւը, այնքան ուրիշն այդ ազգի կենսաունակութեան ոյժը մեծ է, այնքան նա զօրաւոր է: Ո'չ միայն ընտանիքի, այլ և ժողովուրդի մը անկումը կ'սկսի այն ժամանակ, երբ կ'սկսի դերակայութիւն մը փոխելու եսասիրութիւնը՝ որ ստոյգ և անփոքար մէկ նշանն է ցեղային կորովի սպառման. ասոր ալ անմիջական հետեւանքը կ'ըլլայ անհատի կենսական ոյժի սպառումը, եթէ սակայն արխնախտանութիւններով (croisement) և ուրիշ նպաստաւոր ձեւափոխութիւններով նա ստիպուած է կատարուած: Երբ ցեղ մը կամ ազգ մը, հասած կ'ըլլայ իր կեանքի վախճանական կէտին, այն ատեն անհատները կ'սկսին կործանել նաեւ զիրար առողջ և բնական կերպով սիրելու ընդունակութիւնը, կը քնջուի ընտանեկան սգին, մարդիկ չեն ուզեր այլեւս ամուսնանալ, որովհետեւ չա'տ դժուար ու տաղակտի կը զլուսեն մարդկային ուրիշ կեանքի մը պատասխանատուու-

թիւներ ստանձնել և զբաղիլ այդ օտար էս կով: Կիններն ալ
կը վախժան մայրութեան բոլոր ցոտերն և անոր բազ-
մաթիւ անախարժութիւնն երէն, և ուստի կը դիմեն,
նոյնիսկ իրենց տմուռացած վիճակին մէջ, ամէնէն ա-
ւելի անգարայական միջոցներու՝ զաւակ չունենալու հա-
մար: Սերնդադարձութեան ընտզն ալ, հետեւ աչիւնս
ստեղծագործելու իրեն նպատակ դարձնել, ամենց մէջ
բոլորովին կը կորսուի, իսկ ուրիշներու քով կը խելա-
թիւրի ամէնատմութիւն և անհնթիւ մոլորամեծութիւն: Սեր-
ճաւորման դրոշմը, — մօր օտկանիւղմի (մաղբիկ) ամէնա-
վեհ պաշտօնը, — որը անհատներու Փիղիքական կաղմի
կատարեալ հասունութեամբը միայն կարելի կը զաւնայ
և որուն անմիջապէս կապուած են մեր ջգային դրու-
թեան ամէնատեւան զգայութիւնները, կ'ընէ այ մինչեւ
ամէնապարզելի անուստկութիւններու, նա ալիս տեսա-
կի պահպանումը իրեն նպատակ չունենար, այլ կը
զաւնայ իսկ անհատական հաճոյք մը՝ հաւաքականու-
թեան համար բոլորովին անարժէք: Հոն, ուր սէրը կ'ե-
րեւի տակաւին իրբեւ ունակութեան մը արդիւնքը,
նա չէ՛ արեւմտ երկու անկատար անհատականութիւննե-
րու միութիւնը՝ ամբողջ մը ձեւացնող աւելի բարձր տե-
սակի անհատի մը մէջ, նա անանձնացած, ամայի
կեանքի մը փթիթումը չէ՛ բեղմնաւորող կրկնակ կեան-
քի մը մէջ՝ որ կրնայ անհատապէս սերունդներով եր-
կարաձգուիլ, նա եւտարութեան զէպի համերաշխու-
թիւն անդիտակից անցում մը չէ, և վերջապէս չէ՛
անհատական կեանքի մէկ յորդ զեղումը՝ զէպի տեսա-
կի լայն կեանքը: Չէ՛, ասանցմէ և ոչ մէկն է. այլ նա
սարսրինակ մատամնջութիւն մըն է, անհատկաւ նոյն-
իսկ ինքն իրեն համար և հետեւաբար ողորդելն անկարելի,
նա, (այդ սէրը) կէս մը ցնորք է, կէս մը ջլախտաւորութիւն,

վերջնաւ, կարողացում կամ բաւած զէպերու նմանու-
թիւն մը, զգայական և հիւսնդատ ֆանթէզի, տեսակ մը
յիմարութիւն վերջապէս: Արտապիտութիւնը, — բնու-
թեան զէմ դարձ ու մոլորութիւնները, կ'սկսին տարածուիլ
ու մինչ, լիտի ու անբարոյական խաղեր, զաղանարար,
գինարութներով ու չաւայտութիւններով կը շարու-
նակուին անդին տակայն կեղծ լրջութիւնը հրապարակ
կը բերուի, այնքան փափկութեամբ համաձայն այն
տուակին թէ՛ կախումով մը ասն մէջ շուտի մասին
պէտք չէ խօսիլ: ժողովուրդը, որ իր սեռային կեանքի
մասին լաւագոյն գիտակցութիւնը չունի և աղէկ գիտէ
թէ՛ իր սր զանցաւթութիւններուն և մեղքերուն վրայ
պէտք է կանգ ստնել, կը խուսափի, իր եղեւթին
մէջ յանկարծ բռնուող սփառարձակ մը անձկութեամբ,
նոյնիսկ հետեւին հետեւ, իր խօսակցութեան և իր զեր-
ւամքներուն մէջ այդ յիշմի մասին խօսել: Անո այս-
պիսի ակտը պատկեր մը կը ներկայացնեն սեռային
յարարութիւնները այն ցեղին՝ որ իր կենտական ոյժի
սպումման հասած է արդէն, ըլլայ այդ սպումումը հե-
սեւումքը իր բնական համեմակին ու քանդակուն, որը
իր ձեւացած ըլլալուն անխուսափելի արդիւնքն է
զարձեղ, ըլլայ այդ կեանքի աննպատակ պայմաններու
բերումով և կամ փառասկար ու անմիտ օրէնքներու
նորիւ:

Եթէ այժմ ինձ հետ դուք ալ համաձայն զգեստիք
քիչ ատաջ արտայայտած այն մտքիս թէ՛ ժողովուրդի

(*) — Je ne faut pas parler de corde dans la mai-
son d'un pendu. Սյոթեւեհ պէտք չէ՛ արջակի բաներու մասին
խօսիլ այն մարդոց սոցեւ, որոնք նոյն տեսակ բաներու համար կը
մեղադրուին:

մը մէջ երկու սեւերու յարաբերութեանց ձեւը այդ ժողովուրդի ունեցած կենսական ոյժի չափանիշը կը ներկայացնէ, ու եթէ ըստ այնմ, ուժերու այդ չափանիշը կ'իրաւենք նաեւ արեւմուտքի քաղաքակրթութեամբ ժողովուրդներու մէջ, այն տառն ինքզինքնիս պիտի զրոնենք չափազանց վրդովիչ իրողութիւններու դէմ, որովհետեւ պիտի տեսնենք իսկոյն որ այդի սնտեռական, բնկերային և քաղաքական հաստատութիւններու կեղծիքը թունաւորած է նոսն սեւային կեանքն ալ: Պիտի տեսնենք որ բոլոր այն բնական բնազդները, որոնք տեսակի պոնոպանուծի և բարեկաւուծի պիտի ապահովեն, ապականուած են և իրենց ուղղութիւնէն չեղած, պիտի տեսնենք որ ապագայ սերունդները, մարդկութեան մասնաւորապէս ամէնէն աւելի զարգացած այդ մասին մէջ անգամ, անվարան կերպով զոհուած են արատետող կեղծիքի ու կոտորութեան:

Բոլոր ժամանակաշրջաններու մէջ, մարդկութիւնը նախ ընաղդով և յետոյ բանականութեամբ ըմբռնած է թէ՛ ո՛չ մէկ բան իրեն համար այնքան կարեւոր է, որքան իր սեղանական կեանքի սեւողութեանը: Բոլոր այն զգայնութիւնները և բոլոր զործերը, որոնք ո՛րէ՛ յարաբերութիւն մը ունեցած են իր սկզբնական, առաջին շահին հետ, — որ է իր սեղանական անձի սեւողութիւնը, — անոնք ամէն ժամանակ, իր բոլոր մտադրողութեան մէջ ամէնաւաղն տեղը դրուած են: Այսպէս, զրիթէ աշխարհօրէն, սէրը ամէն ժամանակներու և բոլոր ժողովուրդներու գրականութեան հիմը կազմած է, ամէն պարտաւայի մէջ նա եղած է այն միակ հիմը՝ որ կրցած է չարոնակ դէպի իրեն քաշել ընթերցողներու և ունկընդիրներու զանգուածը: Սիրոյ արդիւնքը, այսինքն, մասաւ աշխարհ և մասաւ երիտասարդին միութիւնը՝

արդիւնաւոր լծակցութեամբ, նախ կոտորուած է համաձայն արող բարքերու և սովորութիւններու, և յետոյ, աւելի վերջերը, կոտորուած է գրաւոր օրէնքներով, — չի՞տարտուած չքեղ արարողութիւններով, հանդիսաւորութիւններով, աւելի մեծ պատրաստութիւններով և ձեւակաւորութիւններով, քան մարդկային կեանքի վերաբերեալ ուրիշ ո՛րէ՛ զործ, քան երիտասարդ աղամարդոց սղառաղինուծը, որը տակոյն, բարբարոս ցեղերու մէջ մանաւանդ, որոնք կոտորու համար կազմ ու պատրաստ կ'ապրին, այնքան մեծ կարեւորութիւն մը տանի: Շնորհիւ այս ձեւակաւորութիւններուն, որոնք ամուսնութիւնը աւելի՛ բարդ կը դարձնեն, պիտի ստեղծեն իրեն համար ապահոված է իր անդամներու սեւային յարաբերութիւններուն վրայ հակողութիւն կասաբերութիւն իրաւունքը, և այն հանդիսականութիւնը՝ որով ինքը՝ սիրող այդ ամուսնի միութիւնը կը հաստատէ, կուգայ հակցնել այդ զոյգին թէ՛ այդ միութիւնը պարզ, սոսկական զործ մը չէ, ինչպէս հացկերութիւն մը, որսորդութիւն մը և կամ երգով ու պարով կոտորուող երեկոյթ մը, այլ նա կեանքին մէկ երեւոյթն է, այնքան կարեւոր ու յայտնի, որը հասարակութեան ապագային վրայ ալ իր ազդեցութիւնը ունի: Որպէսզի սէրը ամէնաւաղն սեղանի գրեւորք մը դառնայ արդիւնութիւն, և որքան կարելի է չեղաւի՛ իր բարձրագոյն հաւատակը՝ որ է տեսակի պոնոպանուծ, մարդկային բնկերութիւնը քաղաքակրթութեան առաջին օրերէն իսկ, մարդու և կնոջ յարաբերութիւնները ընդունած է սկզբունքով: — Իրենց ներկայացուցած արժէքին համեմատ: — Իրեւ միակ, մեծարկի և սրբազան, և որոնց լուրջ նկարագրերը արդէն իսկ սրբազործած է հաւաքականութիւն արարողութիւններով: Բայց այն սէրերը կամ

ամուսնութիւնները, որոնք այս սրբազործումէն հետեւ
մնացած են, այդ ընկերութիւնը իր անարգանքներովը
և նոյնիսկ պատիժներովը զանազ փարսաւած է ու պատ-
ժած:

Մեր այսօրուայ բարձր, քաղաքակրթութեան մէջ,
ինչպէս նաև այդ քաղաքակրթութեան սկզբնա-
կան օրերուն ալ, սեռային բնադրը, եթէ չուզիր ա-
նարգ ու անօթապարտ մոլութիւններու մէջ այլասեղի,
պարտի, ինքզինքին գոհացում տալու համար, ընկե-
րութիւնը իրեն վկայ ունենալ և ինքզինքը դնել
անոր անմիջական հսկողութեան ներքեւ: Տակաւին այս-
օր ալ, ամուսնութիւնը, օրէնքով արտօնուած միակ ձե-
ւըն է, որու համաձայն մարդու և կնոջ միջև կը կա-
տարւին սեռային յարաբերութիւնները:

Այժմ անանկ թէ՛ մեր քաղաքակրթութիւնը ինչ
ազդեցութիւն ի դարձ դրած է ամուսնութեան վրայ:
Ամուսնութիւնը այսօր դարձած է տեսակ մը իրաւախո-
հութիւն, կամ նիւթական կարգադրութիւն, ուր սէր
ըստածր այնքան միայն դոյութիւն ունի, որքան նա
կրնայ ունենալ միասին գործի մը ձեւնարկող երկու դրա-
մաաէրկրու պայմանագրութեան մէջ: Ամուսնութիւնը
տակաւին սեռակի պահպանման պատրուակին ներքեւ
կը շարունակուի. տեսականապէս նա մեզ ենթադրել
կուտայ երկու տարրեր սեռի անհատներու փոխադարձ
ձգողութիւնը, սակայն իրականին մէջ նա երբեք չ'կա-
տարուիր ազադայ սերունդ մը ստեղծելու համար,
որովհետեւ հիմնուած է միմիայն անձնական չափին վրայ
այն անհատներուն որոնք իրար գայով այդպիսի մոլե-
թիւն մը կը կնքեն: Ներկայ ամուսնութիւնը, մասնա-
ւորապէս բարձրագոյն դասակարգերու մէջ, զուրկ է
բարոյական ամէն սրբութենէ և հետեւորար մարդկայ-

նական (anthropologique) բնուած ամէն իրաւունքէ:
Ամուսնութիւնը համերաշխութեան ողիին սրբազործու-
թիւնը պէտք էր լըլար, մինչդեռ հասարակութեան նուա-
րագործումն է դարձած: Բոյրոյ անոնք, որ կ'ամուս-
նանան իրենց այն նոր կեանքով կ'ուզեն ապրիլ ո՛չ թէ
իրարու մէջ կամ իրարու համար, այլ կ'ուզեն, շնորհիւ
իրենց ստեղծած այս նոր կացութեան, տէր դառնալ
լուազոյն պայմաններու, որպէսզի կարենան աւելի
հանգստաւ էս և անպատասխանատու կեանք մը ապրիլ:
Ուրեմն, կ'ամուսնանան սրբազապէս իրենց համար քաղ-
ղապէս վիճակ մը ստեղծելու, աւելի հաճոյալի ստանձին
բնակարան մը ապրնովելու, ընկերութեան մէջ դիրք մը
ճոտնալու և զայն պահպանելու, իրենց փառասիրութիւ-
նը գոհացնելու և վերջապէս վայելելու ա՛յնպիսի ա-
ռանձնաշնորհումներ և ազատութիւններ՝ զորս ընկերու-
թիւնը կը միւրժէ ամուրի կոմանդ և կը շնորհէ անոնց
միայն՝ որոնք ամուսնացած են: Ամուսնանալով, կ'ենք
կը մտածեն այս բոլորին վրայ ալ, կը մտածեն և՛ սա-
լոնին, և՛ խոհանոցին վրայ, կը մտածեն պատշտներու
և ծովու լողանքներու վրայ, կը մտածեն թէ՛ պարա-
հանդէսին և թէ՛ ճաշատրուին վրայ, բայց կոյ բան մը,
ամէնէն էականը ապահովարար, որու վրայ չեն մտա-
ծեր կանայք, չեն մտածեր շնչառնակներ վրայ, այն մի-
ակ սրբարանին, ուրիշ դուրս պիտի գայ ընտանիքի,
ժողովուրդի և մարդկութեան ապագան: Բայց միթէ
անկումի և անհետացման չափա՞ ճակատագրութիւն այն
ժողովուրդները, որոնց ամուսնութիւններուն մէջ ամու-
սիններու հասարակութիւնը միայն կը յաղթանակէ և ուր
զաւակը չա՛տ անհաճոյ դիպուած մ'է, անստարբերու-
թեան մէկ լաւագոյն պարագային, խուճափիկը դժուա-
րին բայց և բոլորովին յարակից հետեւանք մը:

Գուցէ առարկուի թէ՛ լինական վիճակի, այսինքն, հնօրեայ, նախնական պայմաններու մէջ ապրող ժողովուրդներու մէջ ալ տմուսնութիւններու մեծագոյն մասը կատարուած է աշխատելու կը կատարուի այսօր մեր քաղաքակրթութեամբ աշխարհին մէջ, թէ՛ անոնց մէջ ալ սէրը կամ բնականօրէն չի գտնուիր ո՛ր մէկ դէպքի խաղաղացած են ընտանեկան յարկերէ մեծագոյն մասին կաղմուսորմանը մէջ։ Այս ինչ ցեղին մէջ օրինակ, կ'ամուսնանանայ մարդ մը մասաղ աղջկան մը հետ, զոր սակայն հարսանիքը կատարուելէն յետոյ է որ զայն կը տեսնէ առաջին անգամ. մէկ ուրիշ ցեղի մէջ ալ կը տեսնեն որ ամուսնանալ բաղձալի մարդը կ'առեւանգէ իր դրացի մէկ ցեղէն իր դէմ կրած այն առաջին կինը՝ որուն կը կարողանայ ինքը տիրանալ։ Իսկ այն տեղերը՝ ուր ամուսնիները կ'որոշուին ընտրովի, կը կատարուին ասոր համար երկար խորհրդակցութիւններ, որոնք սակայն սիրոյ հետ ո՛չ մի ընդէ. կապ ունին։ Այսպէս, օրինակ, կ'ընտրեն մասաղ աղջկան մը և զայն իրեն կին կ'առնեն, որովհետեւ բոլորն ալ համոզուած են իրենց համայնքին մէջ թէ՛ նա զիտէ աշխատիլ, զիտէ լնամեղ հախիւրը, զիտէ վերջապէս մանկ և հիւսկի ճարտարութեամբ։ Ուրեմն, այդպիսի վայրերու մէջ ալ, ցեղի պահպանման գործը յանձնուած է կոշի զիպուածին կամ եւասիրութեան։ Բայց դա՛րձեալ այդ ժողովուրդները, — կը շարունակեն առարկել ի հարկէ, — երիտասարդական կորովով մը լեցուն են, և իրենց ցեղային զարգացումը, հեռու իրերու արդի վիճակէն փաստ մը կրելէ, արագ աճեցողութեամբ մը կը յառաջանայ։

Պատասխանելով այս սոսորկութիւններուն, կ'ըսեն թէ՛ բնական վիճակի մը մէջ ապրող ժողովուրդներու մէջ, ամուսնութիւնները, որոնք հիմնուած են ո՛չ թէ

սիրոյ այլ «էս» և ամուսնութիւններու վրայ, չունին, — մարդաշահանայն ոչառճանկող, — այն աղիտաւոր հետեւանքները, ինչ որ ունին անոնք քաղաքակրթութեամբ աղգերու մէջ։ Նախնական ժողովուրդներու մէջ, անհատները ֆիզիքապէս եւ մտաւորապէս իրարմէ քիչ կը տարբերին։ Այդ ժողովուրդներուն պատկանող բոլոր այդ մարդոց ինչպէս հաւ կ'ընտրու մէջ ցեղի հիւսկի է որ կ'իշխէ եւ հազիւ թէ անհատականութիւն ըսուածը գոյութիւն ունի։ Այդ խմորէ, նախնական ժողովուրդներուն մէջ, կ'ընտրու բոլոր անհատները միակ կաղապարի մը մէջ ձուլուած են, այնքան որ իրարու հետ չփոխուիլու ատիճան մէկը մէկու կը նմանին։ Անոնք բոլորն ալ միեւնոյն ուղղութեամբ մեծցած են։ Ուրեմն, ընտրողութեան ո՛չ մի օրէնք կը թաքաւորէ անոնց ամուսնութիւններուն մէջ, ու բնականաբար արդիւնքն ալ կ'ըլլայ նոյնը գրեթէ. ինչ որ ձեռն ծնողները, ֆիզիքական ու մտաւորական նոյն դրոշմը կը կրեն նաեւ անոնց զաւակները։ Անհատներու մեծ չափով իրարու հետ ունեցած նմանողութիւնը, իրմէ հեռու կը վանէ ո՛չ միայն սիրոյ անհրաժեշտութիւնը, այլ և նոյնիսկ հաւանականութիւնը։ Այն ատեն սերնդադարձելու բնազդը անհատներու մէջ կ'արթնցնէ միմիայն տարասեւ էակի մը տէր դառնալու բաղձանքը, բայց նա չանհատականանար, մէկ խօսքով չ'առնիր իր բարձրագոյն կաղմուորման որ ունի իսկ է, և զոր մարդ կ'ըսէ այսինչ էակին հանդէպ, բայց կրնա՞ր ուրիշ մը հանդէպ։ Ամէն սեռի էակ ընդհ. հակամիտութիւն մը ունի իր մէջ տարասեւ էակի մը նկատմամբ, բայց այդ ցեղերուն մէջ, բնական տղա հակամիտութիւնը չ'առնուանց չ'իշխէ չափերով կ'երեւայ մարդուն մէջ՝ այս ինչ կնիք հետ միանալու համար, և փոխադարձաբար։ Եթէ նախ-

հակառակ — բնական վիճակով մը տարող ժողովուրդի մը մէջ երեւոյ անհատ մը՝ բոլորովին անհմտ միջանկրուսն եւ որը իր ֆիզիքական ու մտաւոր բարեմասնութիւններովը տարրերի ցեղին միւս անդամներէն, տարբերութիւնը անմիջապէս պիտի զգացուի ակնյայտնի կերպով, որուն մասին մենք, որ վարժուած ենք անհատներու իրարմէ տեսնելով զանազանութիւնը իրենց կերպարանքներէն հասկնալ, հազիւ թէ կը կարողանանք գաղափար մը կողմից: Ընտրողական կենդանութեան մեծ օրէնքը երեւան պիտի զայ այն ժամանակ մեծ ուժգնութեամբ, ու այս բարձրագոյն անհատը ձեռք ձգելու բաղձանքը տնայնիւ եւ խառնաշփոթ ցանկութեան մը համեմատութիւնները սպանալով՝ սեղի պիտի քայ ամէնաժայռայեղ զէպքերու: Բայց, քաղաքակրթութեամբ ժողովուրդներու մէջ, որ անհատները իրարմէ չափ կը տարբերին, երեւոյթները տարբեր ուղղութեամբ մը կը յառաջանան: Անկուրաւրական կամ քիչ զարգացած խմորս գաստկարգերու մէջ, սերնդադարձելու բնազդը, կ'երևի աւելի շատ իրրեւ տարատեսակակի մը հանդէպ զգացուած աւելի մը բնոյհանալք, ձգտում կամ միտում, քան իրրեւ պատնձին հակամիտութիւն մը: Հակառակ այն կարգ մը զգածապաշտ, սիրալիր առատակներուն, որոնք իրերը յատակընէն չը տեսնող բանաստեղծներու կողմէ զրի տանուած են, այդ գաստկարգերուն մէջ ուժգին սէրը՝ այս կամ այն էակին հանդէպ, չափազանց հազուադէպ է: Սակայն աւելի բարձր գաստկարգերու մէջ, որ անհատները այնքան զարգացած՝ իրարմէ մեծագէտ կը տարբերին եւ երեւան կը իրենց ուրոյն յատկանիշերով բնորոշուած մասնաւոր սիւսեր, բնաբողոքական մասին սեռային բնազդն ալ կը գտնուի աշխարհի ու զգաւորին, ու

պէտք է այդպէս ալ բլրայ, որպէսզի սերունդը գտնուի ուժեղ եւ կեանքի համար բնոյհանալք:

Այդ գաստկարգերուն մէջ, սմաւանութիւնը, այսինքն, բնկերութեան կողմէ սերնդադարձելու համար բնոյհանալք միակ յարաբերութիւնը, պէտք է բլրայ միմիայն սիրոյ արդիւնքը: Որովհետեւ սէրը աւտակի կեանքին մեծագոյն կանանաւորին է, նա այն ոյսն է՝ որ կը ձգտի այդ տեսակին կասարկագարձանը եւ կը ջանայ արգիւզ անոր ֆիզիքական աւերա մեկը: Ահա բնազդն է անհատ էակի մը, որը զիտէ թէ՛ ինք պէտք է այսինչ տարատեսակ էակին հետ ամուսնանայ, սակայնիւ համար լծակցութիւն մը, որպէսզի այս կերպով իր լատուոյն յատկութիւնները աճին, բացասական գծերը ակարանան, որպէսզի վերջապէս իր սիրը մեայ անեղծ ու մաքուր եւ կամ նա զարգանայ իր սերունդին մէջ: Սերնդագործելու բնազդը ինքնին կայ է, եւ պէտք ունի ապահով առաջնորդողի մը՝ սիրոյ, որպէսզի կարենայ համարիլ իր բնական նորատակին, որը աւտակի պահպանումը եւ բարեկուսումն է միանդամայն: Երբ այդ առաջնորդը գոյութիւն չունենար, երբ մերձաւորութիւնը կը կատարուի ո՛չ թէ վտանգարձ ձգտութեամբ ալ գիտածով եւ կամ ամուսնութեան բնախոտական նորատակին համար բոլորովին օտարաբնիկ ցանկութեան հետ, այն տանն ամուսնութեան արդիւնքն ալ, ծնողներու, այսինքն, արտի եւ կ'ի իրարու նկատմամբ ներկայացուցած մեծագոյն անհամաձայնութեանը հետեւանքով, պիտի բլրայ միշտ շատ չնչին ու վանաքի: Տգուր իրենց ծնողներէն պիտի ժաւանդեն թերութիւններ եւ զանոնք աւելի եւս պիտի աճեցնեն, բնոյհանալքը ծնողներու բարեմասնութիւնները պիտի տկարանան եւ կամ զիրար չէզոքացնեն: Այս կերպով արեւն յատուկ կողմայ ցեղ մը՝ աններկայանակ

12225

3798

և ներքնապէս պատառ - պատառ եղած, ցեղ մը՝ յետադիմող և արագ ջնջումի դատապարտուած: Միմիայն սիրոյ ձայնն է որ կրնայ ըսել անհատին թէ՛ իր ամուսնութիւնը այլինչ էակին հետ, չափազանց ցանկալի է տեսակին պաշտամանն ու կատարելութեանը համար, և կամ, ընդհակառակը:

Կէօթէ, համառօտ բացատրութեամբ մը արդէն իսկ սքանչելի կերպով ըմբռնած ու սահմանած է սիրոյ էութիւնը, այնպէս որ ստուար հատորներ անոր վրայ ոչինչ կը կարենան տակցնել: Ատիկա, «ընտրական յարաձգութիւն» բացատրութիւնն է: Սիրոյ մասին Կէօթէի սուած այս սահմանը (affinité élective) փոխ առնուած է տարրաբանութենէն. նա խորունկ կերպով իրար կը կապէ՝ բնութեան տարրական մեծ դործերը իրողութեան մը՝ որ կը կատարուի մարդուն մէջ և որը խորհրդատար կերպով մը թաքնուած է զազափարէ և դատաղութենէ զուրկ բանաստեղծներու իսքեքիֆ ցնորքներովը: Տարրաբանութիւնը, «ընտրական յարաձգութիւն» կ'անուանէ այն ձգտումը՝ զոր կ'ունենան երկու մարմիններ իրար խառնուելով նոր արտադրութիւն մը յառաջ բերելու համար, որը, (նոր արտադրուած մարմինը) գրեթէ իր բոլոր յատկութիւններովը, իր գոյնովը կուտակման վիճակովը, խտութիւնովը, ուրիշ մարմիններու վրայ ունեցած իր ազդեցութեամբը եւնի, եյն, կատարելապէս կը տարբերի երկու սկզբնական մարմիններէն: Երբ երկու մարմիններ իրարու հանդէպ ընտրական յարաձգութիւն չունին, անոնք յախտնապէս իրարու հանդէպ կը դանուին ամենամանրան չփնտն մէջ, այնպէս որ եթէ փորձենք զանոնք իրարու միացնել, արդիւնքը պիտի ըլլայ ի հարկէ անկենդան կցում մը կամ մերձադրութիւն մը՝ որը ո՛չ մի նոր կազմուեորման,

ո՛չ մի ուժական արդիւնքի և վերջապէս ո՛չ մի կենդանի արտադրութեան պիտի յանգի: Բայց երբ երկու մարմիններ ընտրական յարաձգութեամբ մը օժտուած են, անոնց մերձեցումէն անմիջապէս երեւան կուգան գործունէութեան գեղեցիկ և արդիւնատար երևոյթները:

Մարդկային օւկանիդմը բացարձակապէս նման եղելութիւններու թառն է: Երկու անհատներ իրարու վրայ փոխադարձ ազդեցութիւն մը ի գործ կը գնին եւ կամ ընդհակառակը: Երբ անոնք ընտրական յարաձգութեամբ մը օժտուած են, այն ատեն զիրար կը սիրեն, անհամբերութեամբ և ամիսդէտ մէկգմէկ կ'սրտան և կը դառնան նոր ստեղծումներու աղբիւրը: Բայց երբ այդ յարաձգութիւնը չունին, այն ատեն կը մնան սառնասիրտ, մէկգմէկու վրայ չեն ունենար ո՛չ մի ներգործութիւն, եւ իրենց հանդիպումը չյորինի երբեք ընդհանուր մեծ կեանքի մէկ զրուազը: Մենք հոս կը տեսնենք նիւթէն բալորովին անրաժան սկզբնական յատկութիւններ, զոր սակայն չափաւ փորձենք այստեղ բացատրել: Ինչո՞ւ համար թթուածինը փոխափոփին կը միանայ և ինչո՞ւ ազօթը փոթթինին հետ չմիանար, ո՞վ կրնայ ասոր սլաստախանը տալ, այսպէս ալ երիտասարդ մը կը սիրէ այսինչ կինը եւ չսիրեր միւսը, ու գարձնալ կին մը կամ աղջիկ մը կ'ուզէ այնինչ մարդը եւ կ'արհամարհէ բոլոր միւսները: Անկասկած, այս քաջողութիւնը եւ կամ այս անտարբերութիւնը կը գանուի սիրոյ կամ սատոյ էակին ամէնէն ներքին քիմիականութեանը (chimisme) մէջ և կը հոսի այն միեւնոյն ակերէն, ինչպէս կը հոսին կեանքի գործարանական միւս երեւոյթները: Ամուսնութիւնը կը նմանի պնակի մը՝ ուր երկու տարբեր մարմիններ, քիմիական երկու անհատականութիւններ իրարու հետ փակուած կը մընան: Այս երկու մարմինները ունին ընտրական յարաձգու-

թիւն, այն ստանաւ ուրիշն ամանը կեանքով լի է, զորիկ են այդ յարաձգութենէն, ուրիշն նա մահուան պահարան է: Բայց մեր օրերու ամուսնութիւններուն մէջ, ո՞վ արդեօք ընտրական յարաձգութեամբ կը մտածանջուի:

Մարդուն եւ կնոջ միջեւ երկու պատակի յարաբերութիւններ կան, որոնք կա՛մ բնական փոխադարձ քաջուղութեան մը վրայ կը հիմնուին եւ այս պարագային ունենալ գիտակցօրէն կամ անգիտակցաբար իրենց նպատակ կ'ունենան սերնդադարձութիւնը, եւ կամ, այդ նպատակը առաջին կարեւոր տեղը չընեն եւ երկու ամուսնեւոր յարաբերութիւնները կը ջանան գտնել միմիայն իրենց կոտորելիքն ու գոյացումը, առանց նկատի ունենալու թէ՛ նա ի՞նչ ձեռի ներքեւ կը կտտարուի: Առաջին պատակի յարաբերութիւնները արդար են, ու բարոյական, վերջինները սակայն, երեւութապէս ի՞նչ կերպով ալ ներկայանան, պոռնկութիւններու մեծագոյն շարանը կ'ստեղծեն: Այն անպատեհութեամբ կ'ընեն, որ զիշերներէ մեծ քաղաքի մը փողոցներուն մէջ խնկած, զրամի կտորի մը համար ինքզինքը կը յանձնէ պատահած անցողին, որուն գէժքին գծադրութիւնն անգամ մութին մէջ չկրնար որոշել, այդպիսին ի հարկէ, բո՛լ մըն է: Այն նենգամիտ մարդուին ալ, որ կը քծնի յիմար պառաւի մը առջեւ եւ անոր կուտայ ամէն տեսակ մեծարանքներ, ահա այն ալ կը պոռնկանայ: Երկուքն ալ նոյնը կընեն, ուստի երկուքն ալ ըրածը մենք կ'որակենք մէկ բառով. — պոռնկութիւն: Բայց կը հարցնեմ, ո՞ր է տարբերութիւնը այն մարդուն միջեւ, որ կը պաշտպանուի իր հոմանունիին եւ կամ սիրուհիին կողմէ, եւ այն մարդուն՝ որ քծնէ ու զարդաւ կ'ընէ ժողովուրդին մը կամ ազգեցիկ մարդու մը աղջկան, որուն համար սակայն ամէնափոքրը սէր մը անգամ չըզար, բայց նա կը շարունակէ ը-

նի իր կեղծ սիրաբանութիւնները, միմիայն անոր համար որ կարենայ այդ կերպով ձեռք ձգել հարստութիւն կամ գիրք: Ո՛ր է արդեօք տարբերութիւնը խառնակեցիկ, լկաի կնոջ միջեւ, որ քանի մը փարայի հոմար անծանօթի մը կը ծախէ ինքզինքը, եւ այն համեստաբայ հարստացու օրիորդին, որ իր չօխած երիտասարդին հետ կ'երթայ եկեղեցի, — ի հարկէ ամուսնութեան պատկը ընդունելու համար. — որովհետեւ նա, իր գրկախառնութիւններուն փոխարէն իրեն պիտի չնորհէ ընկերային գիրք կամ պաճուճանքներ, արդուզարդեր ու ազախններ, կամ մէկ խօսքով իրեն պիտի չնորհէ իր օրուայ ողորմիկ հացը: Երկու պարագային ալ, շարժառիթները նոյն են, գործողութիւնը նոյն է, եւ հետեւաբար, ճշմարիտ ու արդար ըլլալու համար, անուսնութեան ալ նոյնը պէտք է ըլլայ:

Մայր մը, որ բոլորին կողմէ ալ պատուաւոր ու մեծարելի ճանչցուած կ'ընէ, որը ինքզինքն ալ վարք ու բարքի մասին չափազանց խտտալտա կը կործէ, ահա այդպիսի մայր մը, երբ իր աղջկան կը ներկայացընէ փարթամ թեկնածու մը, կը ջանայ ճարտար յորդորներով ու իտեացի պատուէրներով յաղթել իր աղջկան բնական անտարբերութեան. — «Աղջիկս, յիմարութիւն է մերմեկ տառնի յարմար բաղդաւարութիւն մը, վերին աստիճանի անխոնհմութիւն ըրած պիտի ըլլաս, եթէ ըսպասես երկրորդ աւելթի մը, որ գուցէ չներկայանայ ալ, երիտասարդ աղջիկ մը, պէտք է գործնական նպատակներու մասին մտածէ եւ ազատէ իր ուղեղը վիպական ամէն յիմար պատմութիւններէ»: Ու ընթերցող, իր աղջիկը այսպէս համոզող տիպար կ'ընէ, միջոցով մըն է, ո՛չ աւելի, ոչ պակաս, քան այն պառաւած եւ զագրելի կուտալը՝ որ, հրապարակային ճանկալալայրի մը մէջ

աթուռի մը վրայ նստած, անգործ կարուհիներու ականջին լրբինի ու խայտառակ տուջարկութիւններ կը վըսփըսայ և այդպէսով կ'ենթարկէ ինքզինքը դատաստանական հետապնդութիւններու: Բոլոր սարմններուն մէջ, առնաստարակ, մեծարանքներով ընդունուող այն վայելչագեղ երիտասարդ թեկնածուն, որ վերջապարհիւ խաղերուն (figure du cotillon) մէջ իր զիմաշարժումներովը կը յաջողի նարուստ ամուսին մը սրտով, որ արաստուայից աչքերով և ձայնի մեղրանոյշ ճկուններով կը խօսի ժառանգուհի մը հետ, ոչ իր պահանջատէրերու առնելիքները կը յետաձգէ իր նարսանիքի յաջորդ օրուան, և կը փոխարինէ իր ակիկներ՝ իր ընդունած դրամօժիտին համեմատ, այդ վայելչագեղ պարտնը, կ'ըսեմ, դատարկապարտ մը, խնէշ մըն է, նման այն խաղատունի պետին, որուն ոտակահական գործակալն անդամ զղուսնաքով կը մօտենայ: Աղջիկ մը, որ ինքզինքը կը ծախէ պտուաւ մայր մը կամ փաքրիկ մանկիկ մը անուցանելու համար, բարոյապէս բա՛նտ է այն յիկնոտ կոյսէն, որ ամուսնական անկողինը կը բարձրանայ, արծաթի առաքանները ձեռք անցնելու համար, որպէսզի կարենայ անոնցմով գոհացնել պարահանդէսներու մէջ իր անոտի ցանկութիւնները և ջուրերուն վրայ կատարելիք իր չրջագայութիւնները: Այն մարդը, որ ամէն իրիկուն, կարճ ժամանակի մը համար, կանխիկ կը վճարէ բոգ կնոջ մը և յետոյ իր կանակը անկէ կը դարձնէ, աւելի՛ քիչ կը խաբուի, աւելի՛ ողջամիտ է, քան այն մարդը՝ որ օրինական ու մշտնջենական ամուսնութեամբ մը իրեն համար կը գնէ հարձ մը՝ որը, միւսին նման, դրամը միայն ունեցած է իրեն նպատակ: Կնոջ և այր մարդուն միջև կատարուած այն բոլոր ամուսնական միու-

թիւնները, որոնց գլխաւոր նպատակը կ'ըլլայ նիւթական լաւագոյն վիճակ մը ստեղծել, կամ ուրիշ տեսակի էկօխտական (եստիլիտական) տուաւելութիւններ ձեռք բերել, միակ, այլամիտ բառով մը պոռնկացում կ'անուանուին. հոգ չէ թէ այդ ամուսնութիւնները կատարուած ըլլան քաղաքական վիճակի պաշտօնեայի մը, քահանայի մը կամ պարզապէս թատրոնի օթեակներ բացող կնոջ մը գործակցութեամբ:

Սակայն ահա հոս է բոլոր ամուսնութիւններու ալ նկարագիրը: Այն նաղուագիւտ բոցտուութիւնները, ուր այրը և կինը իրար կը միանան՝ օրինական ձեւերով, աւանդ ուրիշ մեւէ շարժառիթի և աւանդ մեւէ ցանկութեան, կը միախառն միմիայն սիրոյ կապերով իրարու հետ միահալու բուռն լողձանքէն ղեկավարուած, ողջամիտ մարդոց կողմէ հեգնանքի կ'առնուին, այսպէս մարդիկ կ'ըզգուշացնեն նաեւ երիտասարդութիւնը՝ որ հեռու մնայ այս տեսակ յիմարութիւններ գործելէ: Խեղճ կամ աղքատիկ աղջիկներ շարունակ կը հրահանգուին իրենց կոնխատեսող ծնողներու կողմէ, որպէսզի խեղդեն իրենց սրտի վտանգաւոր բնական շարժումները և իրենց ժպիտներու գորովանքն ու փայլալայնքը ամուրի երիտասարդին ունեցած եկամուսններու թիւին հետ համեմատական սրահն: Երբ ըլլայ որ աղջկան պարանիքներն ու խաղերը չբուռն փափաքուած զօրմէն պաշտպանը բոցնէն զուրո բերելու համար, այն անուն մայր ու մօրաքոյր ալ օգնութեան կը փութան և իրենց ճարտար հրահարող խտութիւններովը նեցուկ կ'ըլլան իրենց պարզամիտ աղջկան ջանքերուն: Հարուստ, ժանկահատակ օրիորդներուն համար սովայն, զործը տարրեր կերպով յառաջ կ'երթայ: Անոնք չեն որսար, այլ ընդհակառակը երէի դերը կը խաղան: Կան դաստիարակ մարդիկ ալ, որ գիտնալով

և կանոնաւոր կերպով իրենց որոտըութիւնը կը կատարեն
զրամօթիախն համար Այսպէս, կը տեսնես որ անոնցմէ մէկը
հագեր է հիւանդի ձեւով կարգաւոր տափառ ու բաժնու-
նակներ, կտակեր է փողկապ մը՝ որուն գոյնն ու ձեւը
ա՛յնքան ինտանով բնորոշում են, հաստատում է աչքին
մէկ ծաշը՝ միաշնայ ակնոց մը. մէկ բարձր ալ անդին
ունի գանդուր մաշեր և օծում է ամէն անտակ իւզե-
րով, որոնց քաղցր բարութիւն մինչև հեռուները կը տա-
րածուի. կայ երրորդ մըն ալ, որ սքանչելի պարսկ մըն
է, որ հիւանդիօրէն վազմ է հասարակաց ամէն անտակ
խաղերուն, որ կը շատախօսէ ձիարշտաներու մասին և
գիտէ խաղերնական բոլոր շաղակրատութիւնները, ու
երբ յարմար առիթն ալ կը ներկայանայ, գիտէ փառքեր
ու շաքարեղէններ չառլի և արծառ ու սառնաւոր
սիրային նամակներ հեղեղել: Ու ահա, չորսիւս այս
հարապետութիւններուն, արդէն իսկ գիւրութեամբ
ձեռք կը ձգուի սակեղոյն փառքան, և անմեղունակ
աղջնակը, որ կը կարծէր թէ քնարական պարամիզու-
թեան մը մէջ ինք իր բաժինը խաղաղած է, գծրազա-
րար չառաշ կը հասկնայ թէ՛ ինք նկատուած է լոկ միջոց
մը, կամ ֆաւրէօր մը՝ իր արածական զօրնութիւն
մը կատարուելու համար: Վերջապէս, այն գաղտնաբե-
րուն մէջ, որ ամուսնացող երկու կողմներուն գիրքն
ու հարստութիւնը գրեթէ հաւասար են, այն սեղ ալ,
մարդիկ գործի սկսելէ առաջ, նախապէս կը հաշուեն,
կը չափեն ու կը կշռեն. խորհրդներն չեն նեղեր ամուս-
նական միութեան մը ճշմարիտ շարժառիթները միտելու
համար. և ահա, սառնոց աղիւս սպասելու, անմի-
ջապէս կը միացնեն երկու հարստութիւնները, երկու
աղջկեութիւնները և երկու գիրքերը: Այսպիսի գաղտ-
նաբերութեամբ, այս կ'ուզէ ունենալ ամուսնիկն մը,

որ իր ընկերական գիրքին համաձայն, իրիկուն իր տ-
պաւոր եփէ, կարէ իր շաղկիկն կոծախները և վերջապէս
վայելաչ կերպով իր մետաքսեայ չրջապետը հագ-
նի և չորհալիօրէն խրախճանքի մեծաշուք սեղանի մը
նախադռնէ: Փոխադարձաբար, կիներն ալ, կ'ուզէ ունե-
նալ ամուսին մը՝ որ իրեն համար աշխատի, իրեն թոյլ
տայ արքայական պարահանդէսներ յաճախել և վերջապէս
աղնուական ընտանիքներ իրեն հիւր ընդունիլ: Բայց
երբ երկու ամուսնացողներու տառիմանն ու հարստու-
թիւնները անհաւասար են, այն տունն անկեղծութիւն
բռնածը հոտ ո՛չ սրտաւած է և ոչ ալ արժէք ունի. մէկ
կամ միւս կողմը պիտի սաէ, ու ահա կը տեսնես որ
խեղճ մանկատի ալջնակը կը կեղծէ, որպէս թէ կը սիրէ
սակներու քառիչ, կը կեղծէ նաև մանչը, թեկնածուն,
իբրև թէ կը դարձուցայ սակեղայ ձկնիկին վրայ: Գո-
նէ հակամիտութիւն և ճշմարտութիւն կը չափեն այս
տխուր յաղթանակը՝ ևստիքութիւնը՝ որ մոլորեցուց
ամուսնութիւնը իր ճշմարիտ նպատակին, կը ճանչնայ
սկզբունքով այս նպատակը, քանի որ իր որոնումներու
ընթացքին կարեւոր կը սեպէ իրեն համար սիրոյ գիմա-
կովը ծագուելը:

Ինչպիսի ճակատադիր մը պիտի ունենան այն մար-
դիկն ու կիները, որոնք այդպիսի ամուսնութիւններ կը
կնքեն: Այն հայրերն ու մայրերը, որոնք այլամերժօրէն
նիւթական շահը նկատի ունենալով է որ ամուսնացած
են, սառնոց սակայն սիրոյ պտուղը եղած ըլլալու, մեծ-
ցած են սառնոց խանդաղատանքի, իրենք ալ իրենց
կարգին կ'ունենան սերունդներ, բարոյապէս ու ֆիզի-
քապէս աշխատեալ, որոնք վերջնականապէս զրկուած
սիրելու ընդունակութենէն, կը դառնան պտուղներ ու
ծերունիներ, սառնոց երբեք իրենց կեանքի ներքին աղ-

քառասունն զգարու։ Մարդ հոգ կը տանի միմիայն իր քիմքին ու սառնաքսին, զինիի և սիկտի մասին ընտրութիւն մը կատարած մասնանակ կը գտնուայ կատարեալէս ձեռնհաս, իր սառածաձեռնութեանը չընտրելու կ'սկսի հանուիլ պարտհիներու։ Կողմէ, քրիւզներու մէջ յարգանք կը վաշկէ և կը մեռնի պատուով ու ճոխութեամբ, ահա այդպիսի մարդ մը, երբ անկեզծ բլլար, սա բառերը պիտի արձանագրէր իր գերեզմանաքարին վրայ՝ «Իմ կեանքիս միակ սէրը, իմ անձիս սէրը եղած է լոկ»։ Անդին կինն ալ կ'ստեղծէ անմիա հաճոյքներ, կը ջանայ յիմուր շտապութեաններով իր հաւատարակիչները գերազանցել, զիշեր ու ցիւրիկ կերպէ ունենայ չղաղվեալներ, զարդարանքներ, գոյքեր ու կտաքեր, կը խառնակէ, կը ստէ, կը զըրպարտէ միւս կիները, կը ջանայ զիւրային տակաւնութեամբ խորտակել ուրիշներու։ Ներքին երջանկութիւնը, և կը թաղու, իր կեանքի ամբողջ ընթացքին, — եթէ իր դիտարութիւններու համարտադրանքն զարծի միջոցներ ալ չեն պակսիր իրեն։ — Եւրոպական ու արաբական խոշոր հետքեր, և այսպէս, մարտիններու կամ ժանտամանի ահաւոր մէկ խառնուրդն յառաջ գոյիք տալին նման, աւեր ու քանդում մըն ալ ինք կը կատարէ։ Հոս երկուքն ալ, այլը թէ կինը, մտաւորական տեսակէտով կ'ապրին խաւարչուս ու ժանտարոյր կեանք մը, որովհետեւ իրենց հոգին ո՛չ մի խեղալով կ'աղեւորուի և իրենց անձնաւորութիւնը զուրկ ամէն խոյանքէ, զուրկ թախներ կամ ստաւաններ դորձնուումէն կորովէ, դեռնամած կը սողայ հոգին վրայ։ Ասանք բոց օղէն վախճող քանդող տականիւզներ են, որոնք հիւանդութիւններ կը տարածեն, ընկերութիւնը կը քաղքալին և վերջապէս իրենք ալ կը բնաջնջուին այն նեխութիւններուն

մէջ որուն յառաջ դարուն պատճառ դարձած են իրենք։

Բայց պիտաւորաբար բարձր պատկարգերու մէջ է որ կը հանդիպինք այսպիսի այլապարմեկուս, որոնք, այդ պատկարգերուն էկզիստանս կ'աղմուսորման արդիւնքն ու պատճառն են միանգամայն, ընկերութեան այդ վերին շերտերուն մէջ, մարշիկ բնական հակամիտութեամբ մը չէ՝ որ կ'ամուսնանան, այլ զիրքի և հարստութիւններու համաձայն, և ահա այս է պատճառը, երբ այդ պատկարգերուն մէջ զիրք ու հարստութիւն կը մնան հաւատարման, մինչդեռ կը նորոտին անոնց սէրերը, ստեղծողները։ Սիրայ անհատացումը և հակադարձաբար ետադրութեան զարգացումը, որոնք ընկերութեան այդ բարձրագոյն խաւերուն մէջ տիրապետող ձգտումներ են եղած, անխառնափոխելի տեսակը արագ ջնջումի մը պիտի օճաջնորդէին, եթէ սակայն, այդ բացասական երեւոյթները ընդհանրացած բլլային մաշվութիւններու բոլոր խաւերուն մէջ ալ հաւատարմութեամբ ճնշող պահանջման բնազդը ուղեւն, ինքզինքը ցոյց կուտայ, երբ անդին սիրայ չզոյսութեան և հատարութեան վրայ հիմնուած ընդանիւքներ անսղարմ կերպով արժատախիլ կ'ըլլան։ Ազնուապետական բնաշէնքներու այս բնութիւնը պարագ անհատացումը, սակէ գտա գրեթէ ուրիշ պատճառ չ'ունի։

Այլապարմներու կուշտին, մենք կը տեսնենք հասկեանքի բնականակ և սիրելու կարող անհատներ, որոնք չնորձիւ իրենց անմասնական, անխառնութեան, և կամ, այնքան ամբարտաւանութիւն կատարելով ընկերութեան մը մէջ կեանքի պայքարի մասնակցներու։ Երկուքն ունենալու են, կը կաշարեն պատշաճաւոր ամուսնութեանն (mariage de raison)։ Եւր տեւիք հետամուտ կ'ըլլան դրամի՝ քան սիրայ, մենք այդ տեսակ բնակչութիւնն

ը ը կանուանենք պատշաճաւոր ամուսնութիւններ, ուրովնեաւ ամուսնու կան բարձր երեւակացելի տեսակներուն մէջ՝ նա ամէնէն անմիան է և մշտ կարգի մարդիկն ալ, ուշ կամ կանուան, բնորոշութեան նիւնական օրէնքի զէմ իրենց գործած սխալին պատիժը կը կրեն, և որքան ուշանայ ալ պատիժը, այնքան նա խիստ ու աշխատաւոր կը գաւնայ: Անոր յնազդը որովնեաւ, իրենց որտեղ խորէն չկրնար խլուիլ, շարունակական և անհունապէս ցաւապէս նիւթ մը, նա պիտի ջանայ իրեն նամար ծամբայ մը բանալ՝ ընկերային ցարա ու անհրապարկ պայմանադրականութիւններէն զուրա գալու: Նամար՝ կրնայ պատահիլ որ այսինչ անհատը իր ամբողջ կեանքին մէջ երբեք չանդիպած չըլլայ այնինչ էակին՝ որուն հետ ինք բնորական յարաձգութիւն մը ունի, այսպիսի պարագաներու ամուսնութիւնը երեւութապէս կը մնայ խաղաղ, ամուսններու յարաբերութիւնները, որոնք պարզ հայտի մը հետեւանքով չըլլալու լինում են, ձեռնամուկ կը մնան ուղիղ, բայց իրենց կեանքը տէլեմուս է և կ'ըստ կիսաաւ յաւիտենապէս անձկապէս սպասուէ մը անդաւթ զգացումը կը անուշանեն իրենց մէջ և միշտ կը յուսան տեսնել զայլուսը բանի մը՝ որ իրենց կեանքի պարտաւր պիտի լեցնէ, այսպէս, իրենց բովանդակ էութիւնը կը բաղձայ լրացուցիչ մը՝ զոր սակայն չգտնելու փաստաբանական կամ և սաստիկական այն գոհացումներուն մէջ, որքան ալ անոնք փայտան ու չափաւրէ լրան, որովնեաւ միմիայն և ալամաներմբէն սկսն է որ պիտի կարենար այդ գոհացումը սալ անոնց էութեան: Ասանք ալ, այստեսրած անհատներու պէս, իրենց ամբողջ կեանքը յնազդէն, զուրկ են խաղաղ և վերադարձի, բայց անոնք աւելի դժբաղդ են քան միւս ալլասերածները, որովնեաւ այս

վերջինները միշտ իրենց մէջ կենդանի աւելին այն դիտակցութիւնը ինչ քան իրենց կը պահի: Անոնք կայրեր չեն, այլ սուսջ աչքեր աւանդաւ մարդիկ՝ որոնցէ աւելայն արեւին լոյսը յափշտակուած է: Շարունակ ա՛յս է որ կը պատահի, երբ կեանքի զխաղաղը չգտնելու անոնք յարաբերութեան մէջ ա՛յն էակին հետ, որու հետ իրենք ընտրական յարաձգութիւն մը ունին: Բայց եթէ լրաց որ անոնցմէ մէկը յանկարծ չանդաւթ սիրայ այդ քաշուղական ոյժը իր մէջ պահող էակի մը, այն ասան ահաւոր չարիքը անխուսափելի կը գաւնայ: Այն ասան, իր ամէնատեղին թափովը պայքարն է որ կը պայթի ամուսնական պարտականութեան և այն ամէնաբարձր բանջանքին միջև, որ կը ձգտի ընտրականութեամբ օժտուած անհատին հետ միանալ: Անքը կըմտտանայ ամուսնութեան զէմ, ու անպայման, կուտայնելն մէկը կամ միւսը պիտի իյնայ այս կուտին մէջ: Այս պարագային, խնդիրը կրնայ երբորդ լուծուի մէն ալ սասանալ, որ ինչքան ուղիղ է, այնքան և յաճախաւոր է: — ամուսնութիւնը կը թուի անկեղծ ու մաքուր մնալ, բայց սէրը նա ու հոն կ'սկսի իր պայտաները ունենալ:

Այսպէս, այն անձը՝ որ կը սիրէ, կամ ուժգնօրէն կը քանգէ ամուսնութեան պատուարները, կամ կը պայքարէ եւ կը խեղդէ իր մէջ ծրած սէրը՝ զոհելով իր կեանքի եղանակութիւնը. եւ կամ, կը խաբէ իր ամուսնին ու կը դառնալ շնացող մը՝ ընդգծումները իմն են: Թէ Ստորին ու պատեկապէս մարդիկ ուղղակի ա՛ն վերջին ապաւէնին կը դիմեն, աղիւս չաղիւսները սակայն կ'ենթարկուին աշխարհի նախապաշարականներուն զէմ ըմբոստացող բոլոր դաւանութիւններուն, կ'ենթարկուին և այն պայքարին՝ որը կը մղուի սիրայ ու պարտական-

նախկան միջև։ Եթէ այսօրուայ մարդկային ընկերութիւնը կառավարուէր ընտանիքի օրէնքներով և կազմակերպուած ըլլար համերայնօրէն, այն ասան նա իրաւունք պիտի տար սիրոյ և պիտի ազատուէր բոլոր պայքարողներուն, «իրար կը սիրէք, ուրեմն միացէ՛ք»։ Սակայն էկոնոմիկան զգացումներով կառավարուող ներկայ պոշտոնական ընկերութիւնը, զարձած է անասակի ինչամին, ուստի ամուսնական գործերու ալ մասնակցելով, խորտաւորար «հրաժարեցէ՛ք» կը պաշտօնակաշխատներուն։ Բայց հակասակ իրերու վիճակը խեղաթիւրելու իր ճիշդութիւն, նա սկսած է ըմբռնել թէ անկարելի է այս, թէ մարդիկ չեն կրնար աւելի դիւրութեամբ հրաժարիլ իրենց սէրերէն, ինչպէս չեն կրնար հրաժարիլ իրենց կեանքէն, հասկցած է թէ մարդիկ չպիտի կրնան իր հրամանին լաւագոյն կերպով մը հետեիլ, ինչպէս չպիտի հետեին, եթէ անձնատարան ըլլալ հրամայէր, ուստի ցած շոյնով աւազները իբրեւելով կ'աւելցնէ. «է՛հ, դունք հրապարակային գայթակղութիւն մի պատճառէք»։ Այսպէս, վերջ ի վերջոյ սէրը իր ճամբան կը յարդէ, բայց այդ ի հարկէ այն մարդոց մէջ, որոնք փոխանակ իրենց հոգիները բարձրացնող գործունէութիւն մը անենալու, անձնատար կ'ըլլան ընկերային կեղծիքներուն, այդ սէրը, կ'ըսեմ, կը պատնայ ազդիւրը՝ նկարագրելներու վառվարացման, որովհետեւ այդպէսով սիրոյ ծառանդներն են կեղծիք, երգմանազանցութիւն և ծածկամտութիւն։

Ամուսնութեան մէջ և իր աստիճանացած ազգեցութեան չարհիւ, աստձ կուզայ անհատականութիւններու ասորթնակ ընտրականութիւն մը։ Այն անհատականութիւնները՝ որոնք ի սկզբէն էն լաւը և էն ասկուսն են, և որոնք, հետեւաբար, ընտրական գոր-

ծին իրեւ գլխաւոր զնրահաւատարմերը տեսակի պահպանման համար ամենամեծ արժէքը կը ներկայացնեն, իրենց ստեղծ ոյժովը կարճամարձկն գահիկ և անբարոյական համաձայնութիւններու ներթափալիքը, և որովհետեւ այդպիսիները չեն ուզեր նաեւ գաւառանքէն զրմիկ իրենց աւառ հանդիսական խառտուք, և էնուհին քաջութիւնը կամ նիւթական հնարաւորութիւնը, բացէ ի բաց իրենց օրինական ամուսնութիւնը լուծելու, կը փճանան՝ իրենց սպասմամբ աւ յետահայ սիրոյ հարստանքէն, աւանդ տեսակին սղուա մը տալու։ Բնականաւոր զգեսիկ հոգիները, որոնք տեսակի պահպանման համար անհրաժեշտ անհշտ կարեւորութիւն մը ունին, խոյս կուտան ամէն նախատակիցէ և կը գոհացնեն իրենց զգացումները՝ ինչպէս իրենց խղճին ու գիտակցութեան։

Պայմանադրական ամուսնութիւնը, այսինքն, Եւրոպայի քաղաքակիրթ մոդելաւորներու ծոցին մէջ կատարուած ամուսնութիւններու ինը աստիճանը, կ'ստեղծէ ուրեմն արդի մարդկութեան սպաւալին համար խորացնէ անբարոյական ու հակառակարկան վիճակ մը, պայմանադրական ամուսնութիւններ կատարողներ, ուշ կամ կանուխ, կը գահավիժին այն պայքարին մէջ՝ որ յառաջ կուզայ անհաշտ, երգուական պարտականութիւններու և անքակտելի սիրոյ միջև։ Իրենց կը մնայ ախուհետեւ ընտրական մը ընելի՝ կատարուող քանդակ միւս վառվարացումին միջև։ Պայմանադրական ամուսնութիւնները, փոխանակ ցեղին համար երիտասարդացումն ազդիւր մը ըլլալու, կը դառնան միջոցը՝ դանդաղ ինչնատարմութեան մը։

II

Այսպէս, ամուսնութիւնը, որ հախտակէս ճանցը-
ւած էր մարդուն ու կնոջ միջև յատաճ եկած սիրոյ ըն-
դունուած միակ ձևը, հետզհետէ իր արժէքը բոլոր-
վին կորսնցուցած դարձած է բնկերային կեղծիք-
ներուն էն մեծը: Ըստ սովորութեան կ'ամուսնա-
նան, առանց բախշի բնական հանգամանակներ մա-
սին մտաւանդուելու: Երկաստարդը և ծաղկահատակ
աղջնակը ամենօրեայ կեանքի օրինակներով և բոլոր
բնականութեանը պատկանութեանը չնորձիւ, բայց իրաց եկած
են այն համազման թէ՛ սէրը ամուսնութեանն քայքայա-
կապէս անջատ է, և նոյնիսկ, ըստ օրինի, հակառակ է
անոր: Ուստի երբ կ'ամուսնանան, իրենց հոգիի ամէ-
նաթաքան խորութիւններուն մէջ է'արմատաւորուի
այն միտքը թէ՛ իրենք զխտակցութեն կամ անդիտակցա-
րար, չպիտի թող տան որ իրենց սիրաբն աղջուի այդ
ձեւակոմութեանն, իմա՛ սէրէն: Այս հանգամանքի ամ-
բողջ մեղքը կը վերադրուի քաղաքակիրթ ժաշուրդ-
ներու ստեղծած անսեւակոմ կազմին: Եստիքութիւնը
եղած է չիմը այդ կաշմին, որը աշխարհօրէն անհասար
միայն կը ծանցուայ: Յստանց տեսակի չանգիւ այ մտա-
հաղուելու: անհատի անմիջական շօնը եղած է իր բու-
ժանդակ մտահոգութիւնը, մինչդեռ ցեղի շահը բոլոր-
վին աննկատ թողնուած է իր կողմէ: Այսպէս, այդ ըն-
կերութիւնը կը կատարէ քանակիչ շահագրգռութիւն մը,
որու պատճառաւ ապագան է որ կը զոհուի ներկային

չունի փոքրամտման թիւան մը համար: Ինչ կու գիտ հա-
րուստ, երկաստարդ աղջկաներուն համար, չայլ չունի որ
տանք ալ տաճաստարակ անսէր ամուսնութեան մը
դարչելի անբարոյականութեան զգացումը կ'անկանան,
այնպէս որ իրենց բնարած մարդուն հետ ամուսնանալու
բաղձանքը իրենցմէ չտանկուն մէջ կը հասնի մինչև
անդամ տեսակ մը մոլորելն խնայելու թիւան՝ որ բոլոր
թեկնածուներու մէջ իրենց ցայլ կատայ գրամմիտի
որտարչներ, աւտի անտնք ալ, համաձայն բնոյճ, կա-
նանի, չեն կրնար խուսափիլ աշխարհութեան այն ճա-
կաստագրական աղկեցումիւնէն, որ ամուսնութեան մէջ
ալ սէրը փոխարկնուած է զաման հաստիքութեամբ մը:
Կան վատասիշտ շատ մը մարդիկ ալ, որոնք ա-
մուսնակոմ կ'անմիկտատ թիւան, այսինքն, հանգիստ ու
տակաւաշխատ կեանքի մը կը բաղձան: Աւտի օրքան
կը կարենան, կ'աշխատին հարուստ երկաստարդ աղջիկ
մը ձեռք ձգել, ոչ թէ անոր համար որ զայն կը սիրեն
այլ օրովհետեւ կը բաղձան տէր դասնայ անոր հարքն
տուլեան: Ուստի, իրենց համար քան մը չէ, եթէ
չայն ու չաղաքարթին այսպիսի մը բոլոր քնարական ու
յիմար մաքերը, այսպէս, երբ մաստղ աղջնակը սէր կը
սրահանջէ, անտնք այդ կը կեղծեն և սէրը ցայլ կատան
այնքան շատ, որքան այդ՝ զայն ու անմիջական չափով
մը կզգան իրենց մէջ, և շատ հաւանական է որ, ժա-
ւանդունին, երկաստարդ ու անփորձատա այլ աղջիկի
ձեռք պիտի տայ զուցէ ամէնէն տակի անարժանին, ա-
նոր՝ որ սովորաբար էն ճարտար և էն քաղաքան: Խաղաղու-
ղը կ'ըլլայ կատակերգութեան: Խեղճ աղջիկը շատ ու չ պի-
տի հասկնայ թէ՛ ինք ամուսնացած է ոչ թէ անդիտի
մը հետ որ իրեն հանդէպ ընտրական քաղաքան թիւն
մը ունի, այլ ամուսնացած է պարզապէս գրամմապաշ

մարդու մը հետ նա այնուհետեւ ուրիշն կ'ս'պիտի հը-
րածաքի իր սէրէն, և կ'ամ, ամուսնական օճախէն հե-
ռու, մէջն տեղակ վառնդներու մէջ, վարք ու բարքի
բոլոր վերաքննիչներու անարդարեւն ապաւնալիքներուն
ներքեւ, պիտի վնասէ իր սէրը: Բայց հարուստ ազգիկ-
ները փոքրամասնութիւնը կը կաշմեն, մինչդեռ 'անդին
միւսները' մեծամասնութիւնը, չնայելով ընկերային ներ-
կայ կազմին, բնազատաւոր են իրենց սիրոյ գոհացու-
մը իրենց ամուսնիներու մէջ յաւալ, որովհետեւ այդ է
միտի կարելի ազատիչը՝ ամէն տեսակ նախապնդի ու
թշուառութեան դէմ:

Բայց անդին չամուսնացած մտառը ազգիկան ինչ-
պիտի ճակատագիր մը կը պատրաստենք: Օրընտորէ,
պառաւտացած ազգիկ մը դառնալու անպատուաբեր ա-
նուանը, փուշի մը նման կը խրուի իր կուրծքին մէջ:
Մինչեւ մանչ աղաքներուն հասուն տարիքի մը ժամա-
նակը, ընդհանրապէս, ընտանիքին համերաշխութիւնը
չկրնար հաստատուն մնալ: Անգամ մը որ ծնողները
մեռնին, ա'լ այնուհետեւ քոյր ու եղբայրներ իրարմէ կը
բամբուլն: Իւրաքանչիւրը կը ջանայ կեանքի ճամբուն
մէջ դատ-դատ քաղի, որովհետեւ միտին, հուսաքարտ
ապրիլը բոլորին համար ալ ճնշող բեռ մը կը դառնալ՝
ու եթէ ազգիկը բաւական նուրբ ու փափկանկատ է,
չուզելով ալլես իր եղբոր կամ քրոջ մամառք պատ-
ճառել. — եթէ մանաւանդ անոնք ամուսնացած ալ
են, — այնուհետեւ ինքզինքը աշխարհի մէջ միայնակ կը
գտնէ, միայնակ ու մենաւոր անհունապէս աւելի, որ-
քան չէ՝ գուցէ անապատներու վրանայնակ արապը:
Իր սեպհական օճախին մէջ տարի՛լ ստիպուած է, ուրիշն
նա հոն պիտի ազդի մերժուած ու միշտ երեսի վրայ
մնացած, որովհետեւ բարեկամ մարդ մըն ալ չկրնար

հոն դալ ու նստիլ, ալլապէս դրացիներու թռնաւոր
չարախօսութիւններուն զոնք պիտի դառնայ խեղճ աղ-
ջիկը: Սեռակցիներու չարաբերութիւններն ալ կը դառ-
նան հաղուաղէպ ու կը հասնին մինչեւ անգամ բնու-
թեան հակառակ վիճակի մը, և արդէն նա մ'չ մէկ ա-
տեն պէտք է վնասէ բարեկամութիւն՝ իր ընկերակից-
ներուն մէջ, որոնք աւելի շատ դառնութիւն ու թա-
խիծ պիտի բերեն արդէն իսկ չափազանց տխուր իր բը-
նակարանին մէջ: Մարդիկ, միշտ պատրաստ քարոզներ
կարդալու, խորհուրդ կուտան իրեն որպէսզի շատ չը
մտահոգուի բամբուլ կոմանց չարախօսութիւններէն
և իր շուրջ համախմբէ այն համակրութիւնները՝ որոնց
կը հանդիպի: Բայց ինչ իրաւունքով այս մարդիկը, ալ-
պաքան խելօքիկ ու հաճոյակատար մարդիկը, կը պա-
հանջեն խեղճ ու տկար ազգնակէ մը՝ որ հրաժարի ցմիշտ
այն գոհացումէն՝ զոր ամենէն զօրեղ մարդն անգամ
կ'ստանայ՝ իր նամոներուն յարգանքի ու ու գնահա-
տութեան զգացումէն սրտապնդուած: Համբաւը իսկա-
պէ'ս էտիան բարիք մըն է, և ուրիշներու կարծիքը
անհատի ներքին ու արտաքին կեանքին մէջ ամենա-
մեծ դերը կը խաղայ, և ո՞նա այն ազգիկը, որ չէ՛
կրցած ամուսնի մը գտնել, այս բարիքը վայելելու
իրաւունքէն ալ դրկուած պիտի մնայ: Նա իր կեանքը
պիտի անցնէ միշտ օտար ու անծանօթ մարդոց չըջա-
նակին մէջ, պիտի ըլլայ նուազ համարձակ, բայց և
աւելի եմթակայ զրպարտութիւններու, որոնցմէ ամուս-
նացած կ'ընը ազատ կը մնայ: Յաւազին անձկութիւն-
ներու մէջ չըլծալուած, նա չարունակ պիտի մտա-
տանջուի իր անուշով, իր կնոջական համբաւով, ու-
րովհետեւ ընկերութիւնը կը պահանջէ՝ որ այդ համ-
բաւը մնայ մաքուր ու անեղծ, ատենց սակայն ինքը

այդ խեղճ ազգիան տալու իր բնական շարժքը. — ամուսին մը: Ամուսին մարդը կ'երթայ որձորանները, գինեաներն ու յիւսիսները, որոնք, է՛հ, այսպէս լինէն այնպէս կը կարենան վերջապէս բնականին յարկին տեղը բռնել: Նա միայնակ պոռթոններ կ'առնենայ, կը ճամբարդէ տուննէն, վերջապէս նա իր ձեռքին ներքին կ'առնենայ բազմաթիւ միջոցներ՝ որոնք, ամուսնական ու արդիական սկսել զարկ իր բնականորեն պարսպաւթի վրէժներ չեն գոյացնել իրեն: Բայց այս բոլոր միտքարարութիւնները մերժուած են պատուած ազգիան մը համար, որ գոտարարուած է մնայ իր կիսատ ու պակասուոր կեանքին մէջ՝ միշտ արեւը ու մերձադժուար ելիէ քանի մը գտնական ալ ունի, չա՛տ դժուարութեամբ կըրնայ գտնի չառայնել, հասնաբար աւելի՛ կը քիչցնէ կամ բոլորովին կը կորսնցնէ, և արդէն այդպէս ալ պիտի բլլայ: Գտնի որ գոտարարութիւնը, բարքերն ու սովորութիւնները, վարչական զործերու ու մանաւանդ հարստութեան պահպանութեան համար, կինը, չա՛տ աւելի վատ կերպով գինեւ են քան մարդը, այն բազմաթիւ ծագակներուն զէմ, որոնք հարսնակ իրեն կ'ենթ համար բարսած կը կենան: Իսկ եթէ ամուսին ազգիկը բացարձակապէս գտնի է սեւէ հարստութենէ, այն տանն հարաշուք բապրմ աւելի՛ յուսահատական, և աւելի աշխատար կը գտնուայ: Շատ քիչ անկախ աւարակներ կան, — անոնք ալ հետեւ չա՛րքեր բլլալէ. — որ կ'ենթ առջի բայ բլլան: Այսքան աննպատակ պայմաններու մէջ, մարդկարդին այդ ազգիկը, ուղե-չուղե, սպասուէի պիտի գտնուայ իր խեղճ ու կրակ օրապահիկը ապահովելու համար, ասանց սակայն կարենայ ճանչնալու անկարողութիւնն իրեն: Այլ աշխուհեակ գծաւթիւն ու անարդանք կ'սկսին աւելի իր նկարա-

համար: Տնտեսական այդ կազմը իր բազմաթիւ պահապաններուն ու պաշտպաններուն, զործակալներուն ու խորհրդականներուն միջեւ, չա՛նի՝ զժառգարար մէկ հատիկ փոտարան մը, որ խոսի յոգուտ տալու այն սեւութեան: Այս ձեով կազմակերպուած ընկերութեան մը համար ի՛նչ կարնորութիւն ունի ի՛նչ սերնդադործութիւնը աննպատակ պահանջներու մէջ կը կատարուի: Այսօրուայ ապրող սերունդը ինք իր վրայ միայն կը մտածէ: Այսպէս, երբ նա կը կարենայ, որքան կարելի է, իր կեանքին ընթացքը համայնաբար բոլորել, ապա ուրիմն նա ինչն իր զէմ կատարած է իր պարտականութիւնը, և աւաթի ալ աւելի պարտականութիւններու վրայ չմտածել: Յաջորդ սերունդն ալ, իր կարգին, իր վրայ միայն պիտի մտածէ, ու եթէ իր ծնողներուն գործած մեղքերուն ու սխալներուն հետեւեալով ֆիզիկապէս ու մտապահպան ինք ազգատապած է արդէն, այն տանն վա՛յ իրեն: Իր զուտակները, եթէ անսէր ամուսնութեանն են, պիտի ըլլան թշուառ արարածներ, բայց ի՛նչ հոգ, բաւական է որ իրենք այսպիսի ամուսնութեամբ մը կրցած են իրենց բազմապատկիւնը գտնել: Այն զուտակները, որոնք ասանց ամուսնութեան, լոկ երկու-էակներու իրարու հանդէպ բռնեցած սիրոյ պատգն են, գրեթէ բոլորն ալ զժառգչ գտնին են ընկերութենէ արտաքուստ իրենց մայրերուն, և այդ անմեղանակ մանկիկները կը դառնան այսպէս նահատակները մեր մասնակի տիրապետող նախապաշարութեան: Բայց ս'ըր է չարիքը, քանի որ այդ մանկիկներու ծնողները իրենց արդիւնած յարաբերութիւններով պայելած են հաճապի վարկեաններ: Մարդու հորիզոնէն մարդկութիւնն է որ կանհատի, ու,

համերաշխութեան գոյացումը, որ մտար կը կողմէ իր՝ մարդուն սկզբնական բնազդներուն, ինչպէս և բոլոր բարձրագոյն անասին կենդանիներու բնազդներուն, կ'անցանաին: Իր գրառքին տասապանքը այլևս մոլորած մարդու հաճոյքը չխտովիր, ու նայեիսկ ելմէ ըստի թէ մարդկութիւնը ներկայ ապրաջ սնունդին հետ պիտի դադրի, դարձնալ արդի բնկերութիւնը չարտի հաւանէր փոխելու այն կեանքը՝ որ անհատը մամանակաւորապէս հաճոյքի կեանք մը կ'անցնէ: Այսպէս, սեռային բնազդը դարձած է տեսակ մը էկոխոտական շահագործման մը ատարկում, և որովհետեւ այդ՝ բոլոր բնազդներուն ամէնէն ուժեղն է, մարդիկ ուրեմն ամէնայն փաստութեամբ կրնան անոր վրայ երկար մտածել: Ահա թէ ինչո՞ւ, այլը և կիներ կը Զանա մարդկութեան պահպանման և զարգացման սրբազան գործը դարձնել որքան կարելի է, անձնական եկամուտներու ազդիւր մը: Կրնանք սի մը պահել այն քաղաքակրթութեամբ մարդուն հանդէպ, որ ամուսնութիւնը կը նկատէ ապաստանարան մը և իր վնասատուքները կատարած ժամանակ ինքզինքին թող կուտայ հարցնելու «ո՞րն է արդեօք ամէնէն ստատկատուն»: Նա կը տեսնէ որ բոլոր մարդիկ ալ, հարստութիւնը անհասի արմէքին չափանիւր կը նկատեն, կը տեսնէ որ հարուստը խրախճանքներու մէջ է, մինչդեռ անոյին խեղճ Դադարտը այսօր, ինչպէս և աստատմանական ժամանակներու մէջ, գրան սեմին վրայ՝ փռվներու մէջ թաղուած կը մնայ: Նա կը համկնայ թէ՛ կեանքը ապրելու համար մղուած պայքարը ինչքան ստատիկ է և աճիկն, կ'ըստնէ ձեռք բերուած յաղթանակի մը բոլոր դժուարութիւնները և հաղհաէ կը համոզուի թէ՛ միմիայն իր անձին ու սեպականութիւն պէտք է կրթի, ու եթէ

բոլոր որ, յաղթանարուած գեմին իշխող, պետութեանն ո՛չ մի օգնութիւն պիտի սպասէ: Այ ուրեմն ինչո՞ւ զարմանալ եթէ նա իր գոյութեան պայքարի գրեթէ ամբողջ ընթացքին, կեանքի իւրաքանչիւր գործ, որանց կարգին և՛ ամուսնութիւնը, այլամերթօրէն իր սեպական շահուտեանկեան կը դիտէ, ալ ինչո՞ւ ըմպից բնարկու ժամանակ սիրայ պայքան մեծ կարեւորութիւն առայ, անոր համար արդեօք որ մարդկութիւնը տարկաւ աւելի լաւ կը դնան, բայց ի՞նչ կարեւորութիւն ունի մարդկութիւնը, արդեօք նա զինքը պիտի կշտայնէ՞ երբ քաղցած մնայ, կամ իրեն զբաղում մը պիտի հայթայթէ՞ երբ անգործ է, արդեօք պիտի անուշանէ՞ իր զաւակները երբ անոնք հաց խնդրեն. կամ եթէ ինք մեանի, խրհամք պիտի տանի՞ իր այրին, իր խեղճուկ որբերուն. — ո՛չ. — է՛, քանի որ նա այս պարտականութիւններէն ո՛չ մէկը կը կատարէ իրեն հանդէպ, ուրեմն ինքն ալ իր սեպական անձովը կը մտահոգուի և սկըր կը նկատէ միմիայն հաճոյքի ժամանց մը, ու եթէ ամուսնանալ ալ, անքուն աչքերով կը հսկէ, որպէսզի աշխարհի բարիքներու մէջէն, իր բաժինին վրայ նոր յաւելում մը կատարուի:

Դիտելու այս՝ կերպը սակայն անխուստիկիօրէն ծրնունդ պիտի տայ քաղաքակրթութեամբ մարդկութեանն ամէնաարագ ալլատեման. բայց այս անբնական, անուսմալ վիճակի անմիջական զո՛րը կի՛նն է: Մարդը տակէ շատ շտառապիր, որովհետեւ. եթէ նա ինքզինքը բաւական կորովի չզգար, կամ չունի քաջութիւնը՝ պատասխանատուութիւնը ստանձնելու ընտանիք մը հիմնելու ընկերութեան ծոցին մէջ, այն ընկերութեան՝ որ թշնամի ու շահագործող է փոխանակ նեցուկ մը բլլալու, այն ատեն նա կը մնայ ամուրի, ամանց սակայն ատոր

համար հրաժարելու իր բոլոր բնազդներն ալ լիտվի գո-
հացներու հաճոյքէն, որովհետեւ, ամուսնութիւնը մէ-
մէկ կերպով համանիշ է սեռային ժառանգութեան: Ամու-
սնութիւնը բնակրութեան կողմէ լսելոյն արտօնուած է
որպէսզի կանանց հետ սպորթին յարաբերութիւններ ըս-
տեղծէ ու ամէն հաճոյք հայթայթէ, հայթայթէ ինչպէս և
ուր որ կը կարենայ: Նա (ընկերութիւնը) կը թուէ իր յո-
ջողութիւններու և կոխտակած հաճոյքները և զանազ-
կը չըջապատէ տեսակ մը բանաստեղծական լուսապա-
կով: Տոն ժառանգի սիրելի անուսակութիւնները իր մէջ
կ'արթնցնեն նախանձի, համակրութեան և խաբու-
հիացման խառնուրդ մը: Իսկ եթէ մարդ մը ամուս-
նացած է առանց նախապէս սիրոյ ծլիկն զգալու իր մէջ,
ամուսնացած է իսկ նիւթական բաղդաւորութիւն մը
ձեռք ձգելու նկատմամբ, այն ստան սովորութիւնը
կարծես իրեն ինչ կուտայ որ նա աջ ու ձախ փնտռէ
այն քաղցրիկ յայտերը՝ զոր նա չգտներ իր կնոջ քով:
Կամ եթէ այդ սովորութիւնը բացէ ի բաց տատը թոյլ
չտար, գոնէ եղածը նա չնկատեր սճիր մը՝ որ կարենայ
զինքը դուրս ընել պարկեշտ մարդոց շրջանակէն:

Բոլորովին տարեկր է սակայն կնոջ վիճակը: Քա-
ղաքակրթութեան ժողովուրդներու մէջ կինը սովորուած է
միմիայն ամուսնութեան մէջ փնտռել իր միակ բաղդա-
ւորութիւնը: Այլամերժօրէն հա հոն է որ պիտի գտ-
նէ բնականական իր բոլոր սրահանջներուն բաւարարու-
թիւնը: Նա ուրեմն պէտք է ամուսնանայ, որպէսզի
իր կատարելապէս դարձուցած անհատի բնական իրա-
ւունքներուն գործածութեանը թաղարարի, որպէսզի
կարենայ ստանալ մաքրութեան սրբազորութեւնը: պէտք է
ամուսնանայ՝ որպէսզի յաճախ նա լնչուտութենէ տալա-
հով մնայ: Այս վերջին նկատումը իհարկէ, գոյութիւն

իր: Եթէ ձեռակոտն սղառ աշխատանքի մը դիմէ,
անօթութենէն պիտի մնանի, իսկ եթէ օրավարձով
աշխատող բանուոր մը դառնայ, միջին հաշուով, այդ
մարդու վատակամբն կէսը միայն պիտի ստանայ, թէև
ինքն ալ անոր պէս միեւնոյն անուանալ պէտքերը ունե-
նայ: Աւելի բարձր դասակարգի պատկանալ աղջիկ մը,
կ'ընտրէ կրթական ասպարէզը, ուր սակայն տասնէն
ինը դաստիարակութիւն անուանին ներքեւ գիտութիւնը մի-
այն կը տեսնեն, կարգ մը երկիրներու մէջ ալ իր առ-
ջեւ կրնայ բաց դնել մի քանի երկրորդական հասարա-
կական ասպարէզներ, ուր սակայն ուժեղ և զարգացած
աղջիկ մը չկրնար երբեք ներքին կոշուկի մը հետեւած
ըլլալու զգացմանը համար, զգացում որ կը կարենայ
ազգաստեղծութիւնը տանելի դարձնել: հազուադէպ են այն
աղջիկները՝ որոնք կրնան այդ զգացմանը համար,
Միւսները կը մնան աղքատ, թշուառ, բեռ մը՝ թէ՛
ուրիշին և թէ՛ իրենց նոյնիսկ, կը մնան միշտ ցաւալա-
ւած այն ակտիւ գիտակցութեամբ թէ՛ իրենք բացար-
ձակապէս անօգտակար են, թէ՛ իրենց կեանքը թերի է
ու պակասաւոր, թէ՛ անկարող են ո՛րեւէ հաճոյք հայ-
թայթել իրենց երիտասարդութեան, ճարեկ ամէն օրուայ
հացը՝ իրենց համար, և վերջապէս հայթայթել ապրուս-
տի միջոցներ՝ իրենց ձեռնարկեալ օրերուն, համար: Եւ
այն ամէնուն հետ, երիտասարդ աղջիկը, որ իր
կեանքը կը քաշքշէ անքան անապօրոյն լքման մը
մէջ, պարտի միաժամանակ գերմարդկային նկարագրի
ոյժ մըն ալ ցոյց տալ: Որովհետեւ կը պահանջենք մենք
որպէսզի, ներքնապէս լուքուած, պատառ-պատառ
եղած այդ աղջիկը, որ անօթի է և ցուրտէն կը դող-
գողայ, որ սաստուայ իր ձեռնարկեալ օրերու մոտծու-
մովը, ըլլայ նաև զիւրազնուհի մը: Բայց պոռնիկու-
թիւնը դարանակալ իրեն կ'ըստառէ և ղինքը կը քաշէ:

ինք սակայն չի կարող. իր բախմուտի տեղեր ու մեղա-
ւոր կեանքին մէջ տանել քաջ մը՝ տառնայ սակայն են-
թարկուելու մարտումներու՝ ինքնաբերական և այն-
քան բազմաթիւ։ Մարդը, որ սոյնքան կը վախնայ
այդ ազգիան տեսական պահպանութեան հոգը տառնա-
նելէ, երբեք չի ուզում իր սակայն երբ կը պահանջէ
անկէ իր սէրը իրեն նուէր, որը սակայն զինքը չար-
տաւորեր սեւէ փոխարկութեան։ Իր դարչելի ետառ-
րութիւնը չարանակի ծուղակներ կը շարէ մտառը ազգիան,
և կը դառնայ անոր համար այնքան վտանգաւոր, որ-
քան ունի իր մէջ ամենատուր ընտանիքներ՝ իրեն մէկը
միտին կցուած պաշտօնիքներ, խեղճ ազգիկը, միայն իր
կրօն թշուառութեանն ու մեղաւորութեանը չէ՝ որ պի-
տի տակալ, նա միայն պիտի պաշտօնի մարդուն, այդ
ուսիկը, աներկիւզ և անխնայ հակառակորդին բարբա-
ռած ցանկութիւններուն դէմ, այլ նա պարտաւոր է
յապիկ իր սեպհական հակամարտութիւններուն և տան-
ձահարել ընկերութեան կեղծիքներուն ու խորհու-
նաքներուն դէմ պիտի բարձրացնուի իր ընտանիքնազ-
ներուն բարտապաշտները։ Այսքան դժուարին հանգ-
մաքներու մէջ, որպէսզի նա տակալին մնայ անկեղծ ու
մաքուր, պէտք է պահպանուի զիւրադրութիւն ունե-
նայ, զիւրադրութիւն՝ որուն հաղիւ հաղորդէ մէկ մարդ-
կարող կը դառնայ։ Բայց, ըսէ՛ք, այս բոլոր համարա-
կանութիւններուն դէմ ի՞նչ է այդ խեղճ ազգիան վար-
ձապարտութիւնը։

— Զէ՛, վարձապարտութիւն չկայ անոր համար, ծե-
րացած ազգիկը, որ բազմաթիւ գծաւորութիւններու
մէջէն, իրեն որոշուի յապիկական գուրտ եկած է, իր
զրկումներու խիստ ու գժնդակ կեանքին մէջ չգտնել
նայնիսկ հասարակութեան մը այն ներքին զգաւարմովը թէ՛ ինք
ընտրութեան մեծ օրէնքին հաղանդած է։ Որքան ծերուն-

նայ, ներքին ճանց մը՝ ուսուցիչ ու բարձրագոյն, կ'աղա-
ղակէ իրեն. — «Ինչո՞ւ պաշտօնաւոր, որուն ծառայեց
քու այդ յապիկանակը, արժանի է արդեօք ընկերու-
թիւնը, որ մարդ իր կեանքի երջանկութեան ցնաւոր
յարգէ անոր անապաք, եկեղեցական պատուէրները։ Քեզ
համար հազար անգամ աւելի չպիտի արժէր, եթէ տ-
առնայ զիւրադրութեան յապիկակը այդ բոլորէն»։

Եթէ մի տախտական ազգիկ, այս կերպ գժնդակ
հակառակորդ մը ունենալու վախէն, տառնայ չառ գրա-
ղելու ընտանի հակամարտութեամբ և ընտրական յարա-
ձըգութեամբ, ամուսնանայ տառնայ անգամ իր ձեռքը
խնդրող մարդուն հետ, միթէ՞ իրաւունք չունի Մէկի դէմ
հարկուր հատանակութիւն կայ թէ՛ ամուսնանալով, իր
կեանքը, ի՞նչ կերպով ալ անցնի, աւելի հաճախ պիտի
ըլլայ, քան ներկայ ընկերութեան մէջ ապրող պատա-
ւած ազգիան մը կեանքը։ Բնականաւոր, այն կեղծի-
քը, որուն մէջ կրկնայ ազգիկը՝ տառնայ սիրելու ամուս-
նանալով, անպատիւ չկրնար մնալ, որովհետեւ նա չպի-
տի ըլլայ իր ընկերաջ ամուսինը, անոր հասարակութեան
զակիցը, և ոչ ալ պիտի ըլլայ իր պարտականութիւննե-
րովը զրազած տանախրահի մը։ Միայն այնպէս իր
բազ-
ձանքին մէջ, այդ պիտի կրնա մը անդադար իր սրտի
ձայնին պիտի մտիկ ընէ, և իր բարձրագոյն թիւնն ու տ-
նորաջ շարժում, զոր կ'ընէ մի սեւէ երկատարող. ինք
պիտի համարէ սպառած հրաշքի մը կամ սիրտ մը մէկ
յայտնութիւնը, ու ամմիջապէս իր գէմը երկու շառճին
մարդուն վիզը պիտի փաթառի։ Բաւական է որ այս
վերջինը կարենայ բազմ մը իր պարտող մտքին մէջ անդ
բռնել։ Շատով պիտի հասկնայ թէ՛ ինք խաբարած է,
ու նորէն պիտի սկսի վնասել, այսպէս միշտ թաւալելով
այս վտանգաւոր զտախտակին վրայ և հաճախով մինչեւ
բարոյական անկում, մինչեւ խայտառակութիւն։ Երանի՛

III

Նիժէ ամուսնութիւնը դարձած է կեղծիք մը, ասոր զլխաւոր պատճառը ներկայ անսոսական կազմն է. բայց այդ միակ պատճառը չէ: Ամուսնութեան և սիրոյ, բնական զգացման և պայմանադրական բռնադատութեան միջև ծագած յաճախակի պայքարներուն մեծագոյն պատասխանատուութիւնը պէտք է վերագրել մեր մէջ տիրապետող սեռային բարոյական ըմբռնումին, որը հետեւանքն է քրիստոնէութեան: Այդ բարոյականութիւնը սերնդագործութիւնը կը նկատէ քարչելի ոճիր մը, իր դէմքը կը ծածկէ անոր տառջ, որպէս թէ ստեղծի գործի մը առաջ գտնուած ըլլար. առանց սակայն տալ արդիւնած ըլլալու զազանագողի, հեշտամոլական վաւաչոտ ակնարկներ նետելէ անոր վրայ: Ինչ որ սեռային կեանքին կը պատկանի կամ զայն կը յիշեցնէ, նա ցոյց կուտայ այդ բոլորին շուրջ ալ դաւաճան բռնութիւն մը. ու այս՝ չրէշաւոր է. անդժար: Այսպիսի բարոյական մը, մէկ ժամ իսկ չսիրի կրնար սուրբի, եթէ բոլոր մարդիկ ալ առանց բացառութեան, բացէ ի բաց և կամ ներքնապէս, առ ոչինչ համարելով, չկանգնէին այդ բարոյականին վրայ և զայն չեղեալ նկատէին: Նա չունի բնական ամէնափոքրիկ չիմ մը իսկ, ու հետեւաբար արդարացումն ասուերն անգամ չիմար անոր վրայ: Ինչո՞ւ համար մեր մարմնի ամէնէն աւելի կտրեւոր գործողութիւնը—կարեւոր, որովհետեւ իր նպատակն է ցեղին պահպանումը սիրտի համարուի նուազ բարոյական, քան այն գործողութիւնը՝ որոնց նպատակն է լոկ անհատի պահպանումը: Ինչո՞ւ համար ուսել և քննադատ

զոր հրապարակաւ կը կատարենք և որուն մասին իրաւունք ունինք խօսելու, կը համարուին օրինաւոր գործողութիւններ, մինչդեռ զուգաւորումը՝ մեղք մըն է ամօթ մէ, զոր սակայն չենք կրնար յաճախ ծածկել և ուրանալ:

Արբունքի համբիւր միթէ անհատի զարգացման պըտակը չէ՞ և ծննդագործին ալ իր բարձրագոյն յաղթանակը և ամէնաբարձուոր արտայայտութիւնը: Բոլոր սուրբ էակները, լոյսերն ու կենդանիները, մերձատուութեան մէջ է որ իրենց կենսական ոյժի սահման ապահովութիւնը կողմն և հարստութեամբ մը բազմազան զակ բնութիւնը իրենց վրայ կը բռնեն այսպէս, ծաղիկները իրենց գոյներու և քաղցր բուրբառութեամբ չեղուցութեամբ, թռչունները՝ իրենց շաճանչաւոր չղիւնովը. սանաւորները՝ իրենց սիրտանիշ խաղարկամներու ազմուկովը և մրցումներու միտքովը, այս ամէնուն զէմ միայն և մարմնակալ զգացմանը մասին պարտաւորուած պիտի ըլլար կարմիր և ծածկել այդ զգացման գոհացումը զայն նկատելով ոճիր մը:

Սակայն, սեռային կեանքի մասին, մարդոց պատասխանը միշտ ալ այսպէս չեղաւ. իրենց բարոյականի ուսուցչիչը միշտ ալ թարթիլիկ եղած չէ: Եւ չիմ խօսիր բնական վիճակի մէջ սուրբ մարդու մասին, այլ ես իսկապէս քաղաքակրթութեամբուն, մասորապէս ու բարբառաւ քաղաքակրթութիւններ, մասորապէս ու բարբառաւ քաղաքակրթութեամբ անհունապէս բարձր մեր արդի քաղաքակրթութեանէն, օրինակ, հնդկական և յունական քաղաքակրթութիւնները, սեռային յարաբերութիւններու մասին կանգնած էին անհախապաշար և բոլորին բնական սոսակէտի մը վրայ: Ասանք կը պատահէին մարդկային

օւկանիդմի ամբողջութիւնը, տառնայ այս ինչ գործա-
րանք այնինչ գործարանէն աւելի ամօթալի և անսուրբ
սեպելու: այդ քաղաքակրթութիւնները մէջ մի ժամա-
նակ չէին սարսափեր մերկութիւնէն և հետեւարար ա-
ռանց կեղծ խաբէամատութիւններու, մաքուր և ողջա-
խոհ նայուածքներովը կը դիտէին զայն: երկու տարա-
սեւ էակներու զուգաւորման մէջ, անոնք կը տեսնէին
միմիայն ծաւալումի սրբազան նպատակը: որով անհա-
տը, անհրաժեշտ, ազնիւ և առանձնապէս բարձր գործ
մըն է որ կը կատարուէր և որը, ամբողջ ու հասուն մաքի
մը մէջ նորից չէր յայտնի դառնար գաղափար-
ներ: Հնդկական և յունական քաղաքակրթու-
թիւններ, արդի քաղաքակրթութեան նման, տակու-
ւին անբողբոսէն չէին խոնգորած և այլապէս
մարդուն սոցիալական բնակչոյնը, այս պատճառաւ ա-
նոնք բոլորովին բնական սքանչելոյսով մը և երախ-
տագիտութեամբ մըն է զի համակրած էին զէպի սե-
րնդագործական աշխատանքը, որ Թիւեկքի մէջ ըս-
տանակ կեանքի սղբերգն է: Անոնք կը պատուէին
այն զբոժարանները՝ որոնք մեղգակի տեսչին գոր-
ծունէութեան կ'օժանդակէին: և այդ տեսչին գործա-
րաններու պատկերները, իրեն արգասաւորութեան,
ծննդականութեան խորհրդանիշեր, կը գետնդէին իրենց
տաճարներուն, արտելու և բնակարաններու մէջ: Ա-
նոնք սերնդագործելու համար մասնաւոր աստուածու-
թիւններ կ'երեւակայէին, և որոնց կը նախընտրէին պաշ-
տամունքներ, և որոնք միմիայն բարքերու անկման և
սպականութեան չընթանին էր որ բոլորովին աննպատակ
և կոպիտ հնչաւորութիւններու փոխուցան: Շրջա-
պատուած այն խորհրդանշաններով, որոնք ի հարկէ
պիտի գրգռեն իր գիտնարու և հասկնարու բաղձանքը,
երկատարգրութիւնը ի հարկէ չգիտի կրնայ երկար

տոնն միայլ բնութեան դէմ կատարուած այն տգիտու-
թիւնը մէջ որը մեր զատարարութեան գլխաւոր նպա-
տակներէն մին գործած է: Մարդու իմացականութիւ-
նը, այն բաղէին երբ տեսչին կեանքի երեւոյթները կը
կարենան զինոր շահագրգռել, կը կարենայ զանոնք
յատկորէն ըմբռնել, անկարելի է որ երեւակածային
միտքը հեռանայ ուղիղ ճամբէն և դառնայ ակտաժէտ ու
վատաւորը: Ինչ որ ատենօք ամէնուն աչքին առջև
պարզուած կը մնայ: երբեք արգելանքի մը կամ խոր-
պարզուած կը մնայ: երբեք արգելանքի մը կամ խոր-
հրատարգրութեան մը հրապոյրը չունէր, այն ատեն
հրապարակութիւնը, հեռու մնալով այս կերպ նախա-
պաշարութեան, աւելի բարոյականի տէր էր և աւելի
պաշարութեան, աւելի բարոյականի տէր էր և աւելի
զերծ էր կանխաձառ ակտիւաներէ, քան այսօրուայ
սերունդը, որ, հակառակ ամէն նախադրութեան, չընթանար
փրկարար կարծուած տգիտութեան մէջ մնալ:
այլ ընդհակառակը, այդ մասին իր բոլոր ծանօթու-
թիւնները զազանաբար կը քաղէ ամէնամաքուր ակե-
րու մէջէ և հետեւարար զանազան գրգռանքէ, ո-
րոնք կը թռնուորեն իր միտքը և կը քանդեն իր ջը-
ղային գրութիւնը:

Բարոյական գաղափարներու այս արմատական
հեռափոխումի արդիւնքն է այն ազդեցութեան՝ զոր
յառաջ բերած են Քրիստոնէական գաղափարները՝ քա-
ղաքակրթ մարդկութեան մէջ Քրիստոնէական կրօնի
հիմնական վարդապետութիւնները, որոնք մէջ բեր-
ուած են այդ կրօնին ամէնուն յիշատակարաններուն
մէջ, զարմանալիօրէն մէկմէկ կը հակառակ, և կը
մեկնին երկու նախապրեմիաներէ: որոնք անհրաժեշտ
օրէն զիրար պիտի փոխէին փոխադարձաբար: Եթէ օր-
կայն քրիստոնէութիւնը հիմնուած ըլլար արամորսական
մտածողէ մը և իր գործին գիտակցութիւնը ունեցող

մէկու մը կազմէ։ Մէկ կողմէ այդ վարդապետութիւնները կ'ըսեն. «Միջոյ՝ բնիկը տնայից պէս եթէ տն թշնամիւց ալ բոլոր միւս կողմէ սակայն տնոնք կը յայտարարեն թէ՛ աշխարհէ վերջը մատաղաւ է։ Թէ՛ մարմնեղէն հաճախք առնեալ մեզքն է։ Թէ՛ ժուժկալութիւնը բոլոր առաքինութիւններու մէջէն առնելն հաճելին է Աստուծոյ համար և թէ՛ բացարձակ սրբակեցութիւնը մարդուն համար առնելն լազձալի վիճակն է։ Ընկերը սիրել տրոջնելով քրիստոնէութիւնը մարդկային համըրաշխութեան բնական բնազդը բարձրացուցած և հասցուցած է մինչև կրօնական պատաւերի մը և այսպէս նշարաւոր է նաև տնային տնաւորութեանն ու բարդաւորութեան։ Բայց քրիստոնէութիւնը միեւնոյն ժամանակ տնային սէլը գաղաղարտելով, աւրած է իր բուն գործը և մարդկութիւնը գաղաղարտած է քանդումը մը, նա ջոյց տուած է բնութեան զէմ թշնամութիւն մը՝ զոր իր լեզուովը խօսելով, ստանալական միայն կարող ենք անուանել։ Մերձաւորը սիրելու վարդապետութիւնը պէտք է տիրապետող գաղաղարտ բախանդով մարդկութեան մէջ, որովհետեւ նա է որ զինչը կը նրախընթէր առնալով բնազդը, այն է տնային պահպանելու բնազդը դարձալով։ Ասոր հակառակ, տնային սրբակեցութեան վարդապետութիւնը բնականորէն պիտի արդիւր այսպիսի նոր կրօնի մը տնայնական ծաւալումը, եթէ սակայն նա հաստատուած չըլլար, այնպիսի ժամանակի մը մէջ, ու քննարկութիւնը տնայնական սպաննուած, կը տիրապետէր միմիայն գործիքի կառարութիւնը, և որ տնային կեանքը, իր բնական նպատակէն չհեռւոյն, այլևս գործած էր կառարակելու հաճախներու աղբիւր մը՝ առնել տնային առաքինութիւնը թափախուած,

գործիքի սրբապարծութիւն մը՝ բարեբարոյ մարդոց ընտանացող գիտակցութեանը համար։

Արդարեւ, երբ այս տնային չըջանք տնային, ու քրիստոնէութիւնը աշխարհում հաւանական քննարկութեան առաջ կնքելնքը հակառակորդ մը չզղաց, այնուհետև այլևս տնային չհամարեց մարդկան չափազանցութեան զէմ առաքինութեան չափազանցութեան մը բողբոջել։ Սրբակեցութեան մարդաստեղ վարդապետութիւնը թողուցաւ մէկ կողմէ կեկեկեցին այլևս գալին չարարողքնք բոլոր հաստատեցաներուն ալ, այլ լսի մի քանի շնորհալիքու, - քանաններու և կրօնականներու, նա նայնակ գիշարութիւն մը բրաւքութեան, ամուսնութիւնը հաճախելով մինչև սրբազան խորհուրդի մը։ Ճշմարիտ է նաև այն թէ՛ վաճառաններու և հաղեւորաններու ժուժկալ ու սրբակեց մնալու մասին ըրած ախար, արդիւր չէ որ նայնակ վանքերու մէջ առնալով հաճախելու ծաղաղութիւններ յաւաճ չզան։ Միջին դարուն, այսինքն այն չըջանին, երբ քրիստոնէութիւնը մարդոց վրայ առնաւորակ իշխանութիւնը ձեռք բերած էր, տնաւորութիւն և խառնակեցութիւն գրեթէ անջան յաւաճ գացած էին, սրբան Հաւանական պետութեան տնային չըջանին։ Քրիստոնէութիւնը գաղաթիւն տնային իմիր, տնային ժուժկալութիւնը յարգում է միմիայն կրօնական յիմարութեան հասած կարգ մը տնայիններու կազմ և կրօն, այդ յիմարութիւնը, կնքելն արդէն հիւսնողութիւն մը, որ կը վերջանայ, գրեթէ արհամարար սեւական կեանքի խառնքնելնք մարդաստեղովը, որովհետև այդ հիւսնողութիւնն ալ արդիւրէն է աղեւզի միեւնոյն տնայնական վարդապետութիւններուն։ Սակայն, սկզբունքով քրիստոնէութիւնը երբեք չէ՛ նը-

րաժարած այս փառաբանութիւնն է. Եկեղեցին կիւրաց-
ցնէ գոյց մը տանդեպի: Պիմնք, երկար անմեղ-
թեան մը ընթացքին, Եկեղեցի իրարաւ մօտեցած չէին:
Սեռային յարաբերութիւնները տեսականին մէջ մեղք
մը կը համարէին եկեղեցիին համար, նոյնիսկ, երբ
զանոնք կը փոխանակէ զործնականին մէջ: Դարերու
ընթացքին զեռանդանութեան այդ ուժեղ և յարատե-
ապաշտութիւնը, փառաբանութիւնը մարդկութիւնը հասցնող
մէնչն ինչ ապա զի քանի որ այժմ նա հասցուցած է միւ-
շն ուն զապագային կիւրացցին, սերը ամօթ մըն է,
թէ շուտապէս ինքնին է աստքնութիւնը և թէ վեր-
ջապէս: Սակայն կենդանի էակի այդ հիմնական բը-
նաւորին գոհացումը՝ ամենամեծ պատիժի արժանի
սէպք մըն է:

Քրիստոնէական ներկայ շրջանին, մարդոց ցան-
կութիւնները հեթանոսութեան օրերու մարդոց սեռա-
յին սխորժակներէն նուազ չեն, մարդիկ այժմ ալ
պահպան չափով մը չէ՛ որ կը փնտռեն կամայ շար-
հանքը և զանոնք ստանալու կը հետաքննեն, բայց այժմ
մարդիկ չունին մարտը, սրտովին սպանալու, կշա-
քումներ, սրպէսոյ կարենան գովելի գործի մը հաւիր-
ուիլ, ընդհակառակը շարունակ կը գիկեղեցիներն այն
մտքովը թէ՛ իրենք կը քալեն արդիւրեւ ուղիներու
մէջէն, թէ՛ ոճիւր մըն է որ կը նիւթին իրենք որը
պէտք է գաղտնի մնայ, ու այսպէս, ինքզինքնին ըս-
տրկացած կ'զղան ընտելացուելով ծածկամտութեան
և կեղծիքի և հարկադրուելով իրենց հակամիտութեան
ընական նպատակը ծածկելու: որ կը ձգտի սիրուած
էակը ձեռք բերել, մարդիկ գաղափարաբար են
շարունակական կեղծիքի մը, կեղծիք՝ իրենց անձին
հանդէպ, կեղծիք՝ սիրուած էակին հանդէպ և կեղծիք՝

բոլոր մարդոց հանդէպ: Քրիստոնէական բարոյագի-
տութիւնը չիմդռնիր որ սերը հանգստի օրինաւոր,
այդ բարոյագիտութեամբը սգեւարուող բոլոր հաս-
տատութիւններուն մէջ սերը իր ակունք չունի: Ա-
մուսուլմանը ևս այդ հաստատութիւններու կարգին
ըլլալով: Իր նկարագրովը քրիստոնէական բարոյականին
դրաւ մը կը կրէ: Համեմատել տալու անոնցանց բմբու-
նումներու: Գնդակներ կ'առնէ հաւ տանցած միտքիւն
մէջ, սէքի չունի մէջ մի կողմ և համաութիւն: Եթէ
մարդիկ կ'ամուսնանան, այն մէջ թէ սիրոյ կողմերով
իրարու շղատեցնելու: համար է, այդ պարզապէս սր-
բազան: խորհուրդ մը կ'առարած ըլլալու համար:
Ուրեմն մարդիկ Ստանդարտ չուն տեղի համայնի պիտի
ըլլային, եթէ ամենայնիւ չաւանանան: Քանի որ,
որ ստանալին առջև երկու Ինտելեկտները իրար կը մի-
ացնէ, կը հարցնէ կ'առն թէ՛ ինք սրտարտու և հետեւե-
լու իր մարտուն իրեն իր ամուսնի և հաստատուելու
անոր իրեն իր տէրը: Նա սակայն երկու չհարցնել թէ
կը սիրէ՞ իր ամուսնի, նա չհարցնել, որովհետեւ
չիմդռնիր արդարեւ զգոյժան մը օրինակութիւնը,
իրեն համար, այն միտքիւնը զոր կը սրտադարձէ,
հիմնուած է միեւնոյն ստանալին մէջ հանդիսականօրէն
տրուած խոտման վրայ և մէջ երկուք մարդկային տու-
կանիւղի այն ուժեղ ընտելին վրայ՝ որ մեկզմեկու կը
մղէ երկու էակները և զանոնք իրար կը միացնէ:

Սեռային կեանքի մասին արդի ընկերութեան
պաշտնական լուսնորայի կառուցուածքը, քրիստոնէ-
ական վարդապետականութեան այս գաղափարներովը
գծադրուած է, յանցաւոր է մարմնական սերը, այս-
ինքն յանցաւոր իր միտք ընտելան և առաջ սերը:
Ամուսնութիւնը նուիրագործուած է և հետեւաբար ինչ-

պէս կը պնդէ, այլ նաեւ որ բնկերութիւնը, ոչ ոք ի-
րաւունք ունի հաւատարմութեան մասին եղած պատ-
ուէրը չկատարելու, եթէ հայնիսկ այդ հաւատար-
մութիւնը երբու. տան սխեմներու. սրբին. ամենամօքը
զոհացում մը իսկ չտա: Կին մը, որ ամուսնացած է
սուսնոյ հօտաւոր, սէր մը գլխաւոր ըլլալու, յանկարծ
չստ. ոչ նա կը ծանօնայ մաշոյ մը որ իր մէջ կարճնցիկ
սէր, բայց բնկերութիւնը երբեք չարածներ. այդպիսի
բանի մը կարելիութիւնը, ինչ, կինը կը սիրէ՝ չլլար,
տակիր չկրնար ըլլալ, այդպիսի կրպակիւն մը, ինչ-
պիսին է սիրոյ մը ծնունդը, շինդունութիւն: Կին մը երբ
ամուսնացած է, արեւին նա ստացած է ամէնը՝ արուն
նա կրնար հետամուտ ըլլալ: Նա ունի իր ամուսինը,
որուն պիտի սիրայնէ երբեմնով՝ չեղանած իր պարտա-
կանութիւնը, այլ պարտաւորման լինենն զարս մէ մի
բան զոչս իմին. պէտք չէ արեւնայ իրեն համար: Կը
թերանայ իր այս պարտաւորման լինանը մէջ, կ'ըլլայ
յանցուտ, կրննայ ստիկանութեան ծնաքը եւ կ'ենթար-
կուի բոլոր բարեմիտ մարդոց արհամարանքին: Ըն-
կերութիւնը իրաւունք կուտայ ամուսնին սղաննել
իր անհաւատարիմ կինը, իսկ եթէ նա չաղաղանց
ներողամիտ կը գտնուի, այն տան բնկերութիւնը
կը պարտաւորէ զառաւ սրնեիր՝ որպէսզի՝ բանալ նն-
տան. այդ կինը, արեւնեիրու. օրինակ. սպառ. համար:

Եթէ՛ երկամասորդ աշէնի մը, սիրահարուելով և բնասարդի մը, հնարանդի բնութեան իրեն ըրած ինչ- իսկ բաներ՝ տանից աշտակերտ շահանաշի մը կամ քաղաքական գիճակի պաշտանետի մը միջամտութեան, այն տանն փոշի իրեն։ Իսկայն կը փառանն զինքը բա- րեկիրիմ մարդուց շրջանակէն, իսկ իր անմեղանակ երախան՝ պառզը իր մարդսմին, իր վրայ սկսի պա-

Տէ՛ս սե արտա մը՝ արմէ չափաի կրնայ մարտիկ իր լա-
վանգակ կեանքի լինելոյցին: Գաղաթիւնն ալ արդի-
ւում է լինելու իման կողմէ, բայց գտնաւորները
երբեմն կը գնան գաղաթիւնը և արտա կ'արձակել,
երբ կը տեսնեն որ նա իր գիտելին նամար հայրը գաղ-
ցած է: Գաղաթիւն լինելու իման կ'ընդունի ուրեմն
թէ՛ անգիտելիւնը տակի՛ն առնել է, քան իր կողմէ
հաստատում օրէնքի յարգանքը: Բայց այդ ընկե-
րութիւնը, աստիճանի նախադիմածը մը, չներեր
կնոջ և մասնագետի աշխատէ, որ սիրած են իրենց սր-
տի սեղանը, չներեր կ'ոյ՛ր օրով՛մտե տմաւնացած է,
չներեր աշխատէ՝ արտիման տմաւնացած չէր: Նա
չունի ս'ջ մի չանկողցում, երբ դանց կ'առնաի այն
օրէնքը՝ արտ լինը տեսերա յարգելու իմանը տա-
մանած էր: Նա չաղեր նամար թէ՛ տէրն ալ անա-
թիւ իման ալն չառ ումից է՝ գրաւոր օրէնքին գէ՛մ
խիղափորա, նամար: Բայց արդէ՛սը մարդիկ չափաի³
լսելին թէ՛ այդ օրէնքը և այդ յարգելու իմանը
մի քանի սեղանած, տկարացած ձերաններա և ներ-
քիններա տեսելիւ իման արդիւնքն է և ուրեմն կա-
րելի՛ է ճիշդեօր որ այդպիսի գաղաթիւններ գարեր
չարանայ՝ կ'առաջարկեն լինելու իման մը՝ որ այն-
ւորաններն աւ ներքինները վարդաւանութիւն մը կը
կողմեն և որ կան զանա տարեկան պարմանաճինք
և քանն ճորս տարեկան երիտաւորը աշտնարդիկ:

Ոչ, աղջկանք գտագտաբաններ չեն կրնար ընկերակիներ կառավարել: Բայց այդ ընկերակիներ, բարեհաճ հաստատվելուսից մեր շարժմանը է պետք այն մարդկային արժեքի մեր և անմիջապես բարեպաշտների մեր հետ լսել է թե՛ ամենուրեք տարից էլ կրկնվի, բայց ե կր ծաղ-

Որպէսզի կարենանք ռուսաց կանխավարձի հանձնարարութեան յարկն ածարարութեամբ օգտագործել, պէտք է, ինչպէս որ պատար ըզպէս տալիս է. հարկարի աշն ըստը նախապաշարտ մնելն -- որանց մէջ մեծցած ենք և քըրիստոնէական բարեխաչ խառնեան աշն պաշտօնարանիդն:

Այսօրէն, եթէ մէկ օրէնք կիրառենք նաեւ ամուսնական հաստատութեան մէջ, կառավարի է թէ՛ նա կը կարենայ ստիպել ընտաղատութեան, որովհետեւ կը թափ թէ՛ շատ դժուար է աղաղակցանել որ իսկ մարդուն բնական մէկ վիճակը կը ներկայացնէ, Մեծ արդէն տեսնուք թէ՛ արդի բնիկութեան անսոսկական յարկնումը, մարդը ամուսնութեան կ'առաջնորդէ շահ ու ցանկութեամբ միայն և թէ՛ յարստանական բարոյականն ու կ'արդիւն տեսնելու Բացի հոգիւնն և շատ դժուարին հարցում մը մեզ կը ներկայանայ, ամուսնութիւնը կեցիքը մըն է միմիայն սիրոյ համար, որովհետեւ նա, ամուսնանալէ մեծաւոր միայն համար կը կոտորուի ո՛չ թէ կեանքի ընկեր մը ստանալու ու, նիւթական ապագայ, ստացատեղութեամբ, ու պարձնալ, նա բնապատուութիւն մըն է սիրոյ համար, որովհետեւ յարստանական բարոյականը չուրք ընդունել, կրտանէ որ քահանային կողմէ սրբապարծւած ամուսնական կ'ապին քով կը գտնուի նաեւ բան մը զոր տէր կանուանենք, Ամուսնութիւնը այն ձեով, որը գոյութիւն ունի այսօրուայ քաղաքակրթութեամբ մարդկութեան մէջ բնականաբար, աւելի շատ, երկու տեսիլով, յարաբերութիւններուն անքնա-

կանոցում մէկ ձեր չէ՛, ու յետոյ, նա, իբրեւ տարզ-
կանքին հետ տեսելու սահմանուած միութիւն մը, չը
պիտի բլբար նաեւ կեղծիք մը՝ եթէ երբեք մարդիկ մի-
միայն սիրայ հեռանքովր սմուսնանային և ստիան-
քին տային իր բոլոր բնական իրաւունքները:

Գաղով երկու սեւերու յարաբերութիւններուն,
մենք այսօր տօնքան հետաւ կը գտնուինք բնական
վիճակէն, որ չափազանց զժուար է ճշգրտորէն ճանչ-
նալ այն՝ ինչ որ բնութաստեղծս անհրաժեշտ է և ինչ որ
ստեղծուած ու աշուտանորոգուած է, ու այսպէս,
զարեւաւր ընկնողքին տապան է բնական երեւոյթ մը:
Մարդկային սրտի և բարձրագոյն տեսակի կենդանի-
ներու կեանքի ամէնաներքին չարմահնիրու մասին
կատարուած ու չաղիր քննութիւն մը, ինձ կը թուի
թէ՛ չափազանց վնասեցաւ յիշ արդիւնքներու պիտի
առաջնորդ է ներկայ տնտեսական կարգ ու սորքի
կողմնակիցները: Ամուսնութիւնը, այսինքն այն՝ որը
ապրածուած է քաղաքակրթութեամբ ժողովուրդներու մէջ,
սկզբունքով իրեն հիմ ունի աշխարհօրէն մի ամուս-
նութեան ուսուցանուած զաւգափարը: Բայց ինձ կը
թուի թէ՛ միամտանութիւնը մարդուն բնական մէկ
վիճակը չէ՛ և թէ՛ սկիզբէն ի վեր գոյութիւն ունի հա-
կամարտութիւն մը՝ անհատական բնազդին և ընկերային
կարգաւորութեան միջև: Այս հակամարտութիւնը ի
հարկէ չարանոյն արաքաղներ պիտի ստեղծէ զգացու-
մի և բարոյականի միջև և ամուսնութիւնը պիտի
զարձնէ յարաւեւ ու չարանոյնական կեղծիք մը, և
ի հարկէ այն տաւն ոչ մի բարենորոգում չպիտի կըր-
նար գոյն գարնանիկ գոնէ՝ այնքան մը՝ որ երկու ա-
մայիներու արտաքին միամտանային միութիւնը բլբար,
ամէն պարագայի մէջ ալ, ներքին համերաշխութեան

և իրարու հանդէպ եղած սեռային հակամարտութեան
մէկ համահիշդ:

Ընդհանուր կերպով ամուսնութեան կազմէ կը
հանդիս ինչպէս քանայի ալ տարացուցանել, տեղի
կամ նա ալ չափով պարզ այն զաւգափարին վրայ թէ՛
տեսակի պահպանման և զարգացման շահը կը պա-
հանջէ որ պետութեան կազմէ քիչ չաւ հակադրութիւն
կատարուի սեռային բնազդին վրայ: Բայց ցեղին ալ
չա՛նք չպահանջեր ոչ մէկ կերպով որ միտէ մարդու
մը և միտէ կեանք մը միջև կատարուի յատկեցութիւն մը՝
որ սահմանուած ըլլալ տարզի կեանքի տեսչութեանը
համար: Այսպիսի յատկեցութիւն մը՝ նմանազան, անհա-
տական բնազդի պահպանման արդիւնքը չէ՛, այլ նա
տական բնազդի անհատական արդիւնքը ի կերպութեան
բոլ մէկ հեռանքն է ժամանակակից բնական
անստեղծական կազմին և առար համար նա անհաշտ պի-
տի ըլլայ այնքան վաղանցիկ, որքան ալ կազմը:
Այն զաւգափարը թէ՛ ամուսնութիւնը պէտք է միա-
մուսնութեան ձեւ կրէ, զաւգափար մը՝ որ արդէն մեր
օրէնքներուն և վարք ու բարքին մէջ յատկորէն հա-
տառուած է, յայտնադրուած ծնունդն է հեռեկալ մաս-
նորութեան: «Այս ընկերութիւնը՝ որ չճանչնար անտե-
սական ոչ մի համերաշխութիւն, որ իր արաքանչիւր
անհատ իր անձին համար միայն կ'աշխատի և ինչ
կուտայ որ կորստի իր զրաքները տաւնց տական
անով քիչ մը զրաքելու, այլ պիտի բնկերութեան մէջ
աղաքները աշօթութենէ պիտի մեռնին՝ եթէ ծնունդը
զանաք չպահպանեն: Մարդը միայնակ չկրնար իր գա-
ւաղներու պահպանութիւնը ստանձնել, պովհեան այդ
միւսնայն կատար ընկերութեան մէջ կ'ինը, բլբարով
ամէնէն տարը, իր սլմերու չարաշար գործածութեամբ,
կը գտնէ իր առաջ փակուած բոլոր շահերը և գիւրին

աշխատանքները, այսինքն թոյր անանք՝ զոր միայնակ
կրնայ կատարել: Իր սեպնական աշխատանքը հաղա-
կը բաւէ զինքը անուշանելու, ուրեմն իր գաւաթները
պահպանել՝ երբեք չկրնար: Պէտք է հետևարար բըռ-
նադատել հայրը՝ որ այդ մասին իր կնոջ օգնէ, բայց
այդ բանադատութիւնը կրնայ հաջորդել ի գործ զըր-
ուիլ տնի մամունակ երբ կը գործնուի չղմայ մը՝ որ
մարդը կը կապէ այն կնոջ՝ զոր նա մայր կ'ազէ
ընել, ու այն չղման՝ ցկեանս եղած ամուսնութիւնն
է: Եւ որպէսզի գիւրաւթեան հաստատութիւն մը
հայրը որ աղայի հոգաւորութիւնը պիտի ստանձնէ,
խաբախելու մարդ պէտք է գաւաթներ ունենայ մի
հատիկ կնոջ մը կողմէ և խաբախելու կրնայ այ գաւաթ-
ներ պիտի ծնի մի միայն ամուսինն մը, ահա՛ մեծօկամբն,
միամուսնութիւնը:

Այսմ ուրեմն պայմանները պարզ ու յստակ են,
կը բաղձամ կին մը ունենայ, թաւ, նախապէս ուրեմն
պարտաւորութիւնը ստանձնէ քու կեանքի ընթացքին
աշխատելու կնոջ և այն ապրանքներն համար, որ ի
հարկէ ձեռ յարաւորութիւններուն արդիւնքը պիտի
ըլլան: Եթէ վերջ վերջը գու. ձանձրանաւ այդ կնոջմէն,
վա՛յ քու գլխին այն տանն, բայց գու. անոր տէրն եւ
և պէտք է պահանջու գտնու: Դու կը հասկնաս թէ՛ ըն-
տրութեանը մէջ խառնած եւ, թէ՛ նայնիակ գու. քեզ
խաբած եւ գոյն չիրել կործնելով, է՛ն, ինչ բրած,
գու. պարտաւորութիւն նախապէս տակի խեղցիլութեամբ
մտածել, քու արդարացումը այլեւ չկրնար ընդունուիլ:
Այսմ գու. կը ապարտիս ուրիշի մը համար, բայց այդ
մեղի չարտակմի: Դու պիտի չարտանակես տակալ քու
կնոջ և գաւաթներուդ համար, եւ, ընկերութիւնը
չենք հանդուսեր որ գու. քու այդ պարտաւորանու-

թիւներէն բնութեան ըլլաւ և գանձը մեր ուսերուն
վրայ ձգես:

Տեսակի պահպանման բնույթը կը շարունակէ մնալ
ուժեղ և գործունէ այնչափ մամունակ, որչափ ա-
տեն որ այդ անտակը իր մէջ կը պահէ կենտական ոյժ:
Այն միակ ձեռ, որով անտակը, հասարակեան վրայ
հիմնուած անտական կազմակերպութեան մը մէջ կը
կարողանայ ապահովել կանանց՝ կեանքն ու գաւաթ-
ները, է, ցկեանս տեսլ միամուսնութիւնը: Ահա՛ արն-
անտական կազմակերպութիւնները ի հարկէ պիտի պա-
տաստէին մեր այսօրուայ ամուսնական կազմակեր-
պութիւնները: Գործնականին մէջ ամուսնութիւնը
գարձած է ծնողներու հասարակութիւնը գահայնող մի-
ջոյ մը, քանի որ նա չկատարուի սիրոյ հետեանքով,
ընտրութեան օրէնքներուն համաձայն և սերունդով,
հին համար, ստոր հակառակը, նա, թիւրօրէնացարար,
տեսականին մէջ կը համարուի անտակի պահպանման
չա՛նէն թերացրած հաստատութիւն մը, ասեղծուած
ոչ թէ ծնողներու, այլ գաւաթներու չա՛նէն համար: Տե-
ւիտի միմիայն նորածններուն կամ նայնիակ անանց
կանին մէջ, կ'ըսեմ, փոքրեւոր ստամոքսի պահանջ-
ները կը զերպանցեն, այս՝ անալորմ կեղծով կը կա-
տարուի այն երկիրներուն մէջ՝ որոնք քրիստոնէական
ստատուածութեան թափանցակ ազդեցութեան ներ-
քե կը գանալին, քիչ մը տակի մնոյմ կեղծով երկան
տակի մարդկային գաղափարներ պարձած է: Կա-
թոլիկութիւնը սէրը մեղք մը համարելով, չթոյլատրեր
աւ ամուսնադաւածն և չընդունիր որ երկու եակներ

ուղարկելու գերազանցելի է, առհիմ կամ նուազ նպատակաւոր հանդամանքներու, ահապա խեղճութեան սլովին, խառնութեան, վարձութիւններ չպատահելուն, և վերջապէս երկու անհամարելի կամքէն անկախ ազդեցութիւններու: Այդ քննադատներն ալ տրեմն չեն գիտեր այսպիսի պարագայներու, գայտիներ, որ մինչև կեանքին վերջը տեսչ ամուսնութիւնը՝ ճշմարիտ բնական ու զտիկի վեճակ մըն է: Կարգէն ճշմարտաց լաւը, երբեք չզաղրիր ներքին ցարտերութեան մը արտայայտիչն ըլլալէ:

Բայց եթէ անմիակէպէսն այսպիսի պարագաներ գայտիներն տեսնի, անոնք սաղայն հաղապարհով իրազեկութիւններ են, որոն բանաստեղծներն անգամ անհամար ճաշն չեն գտնար: Սակայն բո՛ւք, ինչ պիտի ընեն այն բազմաթիւ անհամարը, որոնք այսինչ վարկերէն կը կարծեն թէ կը սիրեն լիջորէն, բայց ամբողջ ու ամբողջ յետոյ, կը համարեն որ խառնուած են իրենք: Պէտք է տրեմն անոնք գարձեալ մինչև իրենց կեանքին վերջը իրարու միացած մեան, բայց չէ՞ մի որ քեզ տանելն անոնք պիտի գաղտնի իրար սիրելէ, և իրենց ամուսնութիւնը իրենց համար պիտի դառնայ անքան անհամարելի, որ իբր թէ՛ նա սկզբէն ալ տանց սիրոյ, ամանց բնական հակամարտութեան կազմուած ըլլար: Կամ, արդեօք մարդիկ պէտք չէ՞ ամուսնանան, որչափ տանն որ համարուէ չեն տնեցած այն կատարեալ համարձակութիւն իրենց սէրը մինչև իրենց մահը պիտի կրնար տեսնի: Բայց ալ չո՞ւն դժուար է, զգացումի ճշմարիտ բնութիւնը, մամուսակի բնկալքին է որ կը ճանչցուի, և տրեմն սիրահարները պէտք է մինչև իրենց մահուն բազմաթիւ պարտէն, արդարեւ ամենայն ապահովութեամբ կարենան բոկ, «Արդարեւ մեր սէրն էր

ճշմարիտը, ես տեսեց մեր ամբողջ կեանքի ընթացքին, այժմ ուրեմն կատարեալ վստահութեամբ կ'ընանք... միտին ալ հոգին մէջ խաղալի: Եթէ ամուսնութեան համար իբրեւ համարձակութեան կը պահանջուի այսքան դժուար ու զորաւոր արտայայտ մը, այն ասան մարդկութիւնը պարզապէս պիտի հրաժարէր ամուսնութենէ: Երանի՛ Բամէս և ծիւղեղապի, որ երկուսն ալ մեզմէն եթէ իրենց տուած հինգերորդ արարուածին մէջ չլիբջանար, ևս վստահ չեմ թէ՛ մենք չուտով ինքզինքնիս չպիտի դանձինք զմտութեան ու անհամարձակութեան տանջէ, ևս չա՞ն կը վախճայի այն մտածումովը թէ՛ Բամէսն մի քանի ամիսէն չպիտի տանէր իր սիրուէին և Ճուլիէդ-Պանայ ինտրիկ պիտի միտիւարար յօրոնէ: Բայց այս ստեղծի պիտի ըլլար, զամանան զոր մը իբրեւ պաղքտի տեսնելին վերջարանը: Ես առհիմ հետեւն կ'երթամ, այն Բամէս և ծիւղեղապին, զոր կը ճանչնամ, այս տեսակ բաժանում մը տղանախարար պիտի պատահէր, որովհետեւ ինչպէս կը տեսնենք, երկուքն ալ չա՞ն երկուսն ալ, չա՞ն ներհարուած, չա՞ն քեզ համբերատար ու չափադանց վախճուած, սէր մէ՛ որ պարտահանգէտութեամբ, ինչպէս այդ ամէնքս ալ զեանք, չլիբջանար, ինչպէս այդ ամէնքս ալ զեանք, չլիբջանար, ինչպէս այդ ամէնքս ալ զեանք, չլիբջանար: Բայց Բամէս և ծիւղեղապին տար համար համարուել, և արարածին էին չամուսնանալ, բայց մահացած մեղք մը պիտի ըլլար, որքան բարոյական հոգեւոր և բանաստեղծական տեսակէտէ, եթէ սա-կայն իրենց ամուսնութիւնը չյաջողուեցաւ, ասիկա ի-

րենց սիրոյն դէմ սպառնաց մը հնկատուիր, այլ նա մարդարանական տեսակէտէ, ամուսնութեան գոյութեան իրաւունքին դէմ բան մըն էր:

Ճշմարտութիւնն այն է թէ՛ տառը հազար ամուսնեբու մէջէն, հազիւ մէկ հատը կը գտնուի, ուր, այդ ու կին, իրենց ամբողջ կեանքի ընթացքին, փոխադարձաբար և այլամերժօրէն զիրար սիրեն, ու այսպիսով ստեղծեն մշտաւե. միամուսնութիւն մը, եթէ նա որդէն դուրսիւն չունէր: Բայց այդ տառը հազար ամուսնեբու մէջէն, կան ինը հազար ինը հարիւր ամուսնեբ. ալ, որոնք, այսինչ պատահ մէկ բաղէին իրենց մէջ զգացած են բոլորն թողմանք մը իրարու միանալու, երջանիկ կը համարէին ինքզինքնին՝ եթէ կը կարենային յաջողցնել այդ միութիւնը, դաւանապէս պիտի տաւապէին, երբ չյաջողէին, քայքայ ահա, կարծ կամ երկար ժամանակամիջոցէ մը վերջ, զիրար ուժգնօրէն սիրող այդ ամուսնեբը, իրենց մէջ կ'զգան թողորմին տարբեր, նոյնիսկ հակընդդէմ դիտարկման, իրենց այնքան խանդավառ սիրոյ աւարկային հանդէպ: Այսպիսի ամուսնեբ պէտք է ամուսնանա՞ն իրարու հետ:— Անտարակոյտ, նոյնիսկ տեսակի չունին համար պէտք է պահանջուի իրենց միութիւնը. բայց թէ մինչև իրենց կեանքին վերջը տեսող միամուսնութիւնը միշտ ալ իրենց կրթանկութեան հետ հաշտ պիտի ըլլա՞յ: Ո՛չ ոք պիտի համարձակի տախկա հաստատել:

Իրողութիւնը այն է թէ՛ մարդը միակին կենդանի մը չէ, այն թողոր հաստատութիւնները՝ որոնք միամուսնութեան վարկածին դրայ կը հանդէն, անոնց բուրն ալ, աւելի կամ նուազ չափով, բնութեան դէմ է որ կը մեղանչեն. աւելի կամ նուազ չափով սրանեղիչ են բնութեան համար: Աւանդական դողափարներ,

որոնք մարդուց սրտի փոխանցուելով ա՛յնքան խորապէս արմատաւորուած են, այս իրողութեան հակառակ ո՛չ մի ապացոյց ունին: Վայրկեան մը ուշադրութեամբ ահանջ դրէք այն ամենաթաքուն և խորհրդապա՛հ ճայնեբուն, որոնք սիրահարներու սրտին մէջ կը շնչեն:— սիրուող էակը խկապէս կը լեցնէ՞ սիրող էակի ամբողջ հոգին այնպիսի կերպով մը, որ այլևս ոչ մի պարագայ խորշ չթողու անոր մէջ՝ սեւէ թողճանքի և կամ նոյնիսկ սեւէ ուշադրութեան, որ իրեն նպաստի ունենար ուրիշ էակի մը սէրը: Այս մասին իմ պաշտօնական ժխտական է, և իւրաքանչիւր անկեղծ մարդ ալ պիտի խոստովանի թէ՛ այդը և կինը, նոյնիսկ իրենց նորափթիթ սիրոյն ամենափոթորկաւ և եւտան չրջանին մէջ, իրենց հոգւոյն մէջ, ունին տակաւին մթամած անկիւն մը՝ ուր բողբէական այդ ցանկութեան կամ տախանքին ճաւաղայինները չեն թափանցեր և ուր պահուած կը մնան ծիղերը՝ ուրիշ համակրութիւններու և ուրիշ սէրերու: Քաղաքավարութենէ կամ պարկեշտութենէ թեղաբուած, գուցէ այդ ծիղերը ամենախիտ պահպանութեան մը ներքե կառնուին և թոյլ չարութիւն երբեք որ անոնք անմիջապէս սկսին գարգանալ, բայց այդ ու կին լա՛ւ գիտեն արդէն թէ տարբեր սէրերու և համակրանքներու համար իրենց մէջ պահուած կան սերմեր, կ'զգան թէ՛ անոնք անմիջապէս պիտի ուսճանան, եթէ սակայն անոնց փթթումին դէմ արդիւնքներ կրեւան չըհանուին: Ինչքան ալ բիրտ ու անհաճոյ թուի այս իրողութիւնը, ես դարձեալ կ'ըսեմ թէ մարդիկ զրեթէ հաւասար խանդաղաւանքով մը կը սիրեն թաղմաթիւ էակներ և ասոր համար մարդիկ պէտք չունին ստեղծ, հաստատելու համար այն սէրը՝ զոր կ'զգան կնոջ հանդէպ:

Որքան ալ մէկը ուժգնապէս սիրահարուած ըլլայ այս ինչ էակին, զարձեայ չկրնար բովանդակ սեռի ազգեցութիւնն հետո. մնայ. ինքզինքը ազատ զգալ: Թէ այրը և ի՞նչ կինը, ինչքան ալ իրար սիրեն և ինչքան ալ պարկեշտ եղած ըլլան, զարձեայ, չարանակ իրենց մէջ կզգան հակասակ սեռին բնական մէկ քաջազութիւնը. ու, զանազան պարտականք, նոյնիսկ չառ քիչ նպաստաւոր, կը բռնեն արդէն, քրոջայի այդ ընդհանուր տիեզերական քաջազութիւնը դառնայ մեկնակէտը այս ինչ էակին հանդէպ զգացուած մէկ նոր սիրոյն. — ինչպէս որ ստաճին սէրն ալ արիւ բան չէր անշուշտ, եթէ ոչ կեցրանացումը այն ընդհանուր հակամիտութեան՝ զոր մարդ տեսնում էր տարտուռ այն ինչ էակին ներսումսը, զոտարտար ստաճին էակին՝ զոր մարդ ստիճի կ'անհետայ ալեկ մը ճանչնալու:

Բայց ես հոս աչքի տառջ ունիմ սակաւին, — ու ես այս կը կրկնեմ բացէ ի բաց, — զգտաւ կիներ և պարկեշտ այրեր, որոնք գիտեն ինքզինքնին կառավարել և սանձահարել: Չեմ խօսիր նաեւ այն կանանց մասին, որոնք ի ծնէ բոլի, աչիճի արտապրութիւններովը լեցումն են, ոչ ալ այն մարդոց մասին՝ որոնք աշխարհ եկած են ցոյս ու վառաչտա կեանք մը վարկու համար. կայ սակաւին մարդոց չափ աւելի մեծ բազմութիւն մը, որ չսիրեր ընդունիլ կանոնադրուած բարոյականը: Բայցարձակ հաւատարմութիւն՝ մարդկային բնութեան մէջ, դոյութիւն չունի. նա ներկայ բնութասական մէկ անհրաժեշտութիւնը է. եթէ այսօր մարդիկ այդպիսի հաւատարմութիւն մը կը պահանջեն, այդ արդիւնքն է իրենց կոտորութեան, որով, անհասարկ ուղի ինքը՝ միայնակ իշխել իր սիրած էակին, ծծել դայն ամբողջապէս, անոր մէջ դանդաղ միմիայն իր

սեպնական պատկերը, սրտնեւ. ո՛րչէ և կոտորութեան ամենէն ուժեղ վաշկըքը: Ինչպէս որ մարդ մաճառաբազէս իր սքմին զխաակցութիւնը կ'անհետայ, երբ կը յաղթանարէ իր հաճութեամբը հակառակ առ հակառակ մը իր կոտորել, նայնպէս, աւելի ներսումսութեամբ և աւելի բնկանքով մարդը իր սեպնական անհատականութիւնը կ'զգայ, երբ կը համազուտի որ ուրիշ էակի մը՝ բացարձակ տէրը եղած է ինքը: Հաւատարմութիւնը պահանջել, ճշմանակեր ուրիշ բան, բայց եթէ որքանեւորակ է լայն կերպով գծել, զրաջմի իր սեպնական պղծեցութեան սահմանները՝ օտար էակի մը վրայ, ճիւղանքը այդ սահմաններու անձկութեան մասին զգացումն մէկ ցտաղին զգացումն է: Հեռեւորար, մարդիկ կրնան հախանձաւ ըլլալ, առանց իրենք ամենափոքր չափով մը սիրելու, կրնան նոյնպէս ճարտար ու կրտսի խաղերու մէջ յաղթել ընկերոջ մը, առանց, ամէկան դայն աւելու: Երկու պարտաւային ալ, ինչոքը ինքզինքը ուժեղ անհատ մը զգայու ունայնամտութեան չուրջը կը դառնայ. զերտակցութեան, հագեկան մարդանքի ինչոք մը, բայց մարդիկ հաւատարմութիւնը պահանջեն, ստանց սակայն այդ մասին ինքզինքնին վախադարձութեամբ պարտադրուած ըզգայու: Փոխադարձութեան այս շղոյսութիւնը ինքնին լաւագոյն տարացոյցն է թէ՛ սիրոյ բնական նպատակին՝ տեսելի ծաւալման շահին համար, չպահանջուիր հաւատարմութիւն, նա մարդկութեան մէջ արտահոսակահորէն խառամիրժուած վիճակ մըն է, արդիւնքը անձնասիրութեան, անհայնամտութեան և կոտորաշուտութեան: Եթէ դործարանական անհրաժեշտութեան մը մասին ըլլար մեր ինչոքը, այն սակն մարդուն հաւատարմութիւնը կրնայ հաւատարմութեան պէս անբունաբարեկ

պիտի սեպուէր, բայց որովհետեւ ինքիւրը զուտ հասարակական պահանջի մը չորք է, ամէնէն ուժգին հասարակութիւնը, բարեկրօն զարգացման ընթացքին, յաղթած է՝ ամէնէն տկար հաւատարմութեան, և որովհետեւ մարդը ամէնէն ուժեղն է, նա ուրեմն հաստատած է օրէնքները, բարքերը, իրերը դիտելու ամբողջ եղանակը յօդուտ իր սեպական շահին և ի վնաս կնոջ։ Նա կը պահանջէ կնոջմէ բացարձակ հաւատարմութիւն, բայց անոր նկատմամբ ինք չճանչնար այդ միեւնոյն իրաւունքը։ Եթէ կինը ինքզինք մտնայ, մեղանշած կ'ըլլայ ծանր յանցանք մը, որուն համար արուելիք ամէնաթիկիս պատիժը կ'ըլլայ ընդհանուրին ատկութիւնըն ու մախանքը։ Իսկ եթէ այդ մտաւցումը այլը ունենայ, նա առած կ'ըլլայ հաճելի, փոքրիկ սխալքայ մը՝ զոր օրէնքը չպատժիր, որուն վրայ ընկերութիւնը կը ծիծաղի թաքնարար և բարեմտօրէն, և որուն, իբ կինն ալ կը ներէ արբունքներով ու համայններով, այսպէսով հաւատացնելու համար իր ամուսինը թէ՛ ինքը կարեւորութիւն առած է իր առած այգքային։ Այս անարգարութիւնը, որ կը կարենայ երկու տեսակ կշիռ գործածելուն մէջ, աւելի միծցած է այն հանգամանքով մանուանդ, որ եթէ կինն է մեղանշողը, միաժամանակ միշտ ալ կ'ըլլայ ներգործողը, փորձութեան մէջ կ'իյնայ իր կամքէն անկախ ոյժի մը կողմէ և կը յաղթահարուի՝ իր արամադրութենէն աւելի գօրեղ ոյժի մը առջև։ Բայց եթէ այլը կը մեղանշէ, հոգ չէ, նա ներգործողն ալ է։ Նա կը գործէ այս ինչ յանցանքը՝ որովհետեւ կը սիրէ այդ ընկը Սատուածաւելուն զուրս Յովսէփներ յաճախ չեն երեւիր, բայց աիկին Բիւրիֆարներն ալ հազուադէպ են։ Մարդը ինքն է յանցանքի մէջ՝ հախածեանակ եղողը, նա կը փնտռէ յանցանքը կազմողին և զայն կը կատարէ կան-

խառնածութեամբ, ուժերու ցուցադրութեամբ մը և հակառակ այն արգելանքին՝ զոր իր զէմ կը յարուցանեն։

Հնդկաստանի մէջ է որ, մարդու հասարակութիւնը այս ուղղութեամբ շատ աստիճանով զարգացած է։ Հոն, այլը, կնոջ տէր զաւանդը կ'ըմբռնէ բացարձակ մաքով, նա հաւատարմութեան մասին իր պահանջումները այնքան հեռունքը կը տանի, որ նոյնիսկ կը բանադատէ այրի կինը և նոյնիսկ նշանուած աղջիկը, որպէսզի հետեւին իրենց մեռած ամուսնոյն և կամ իրենց նշանածին՝ արուելով խորոյկին վրայ։ Բայց երբ էրիկն է որ կը կորսնցնէ իր կինը, նա իր գլխին մօտ մը մը իսկ փրկեցնելու պէտքը չունի, և կրնայ, ընդհանուր հաւատարմութեամբ, մեռելական արարողութիւնէն անցնել զէպի նոր առադատի անկողին մը։ Եւրոպայի մէջ սակայն, մարդու հասարակութիւնը այնքան աղետաւոր ձեւեր չէ ստացած։ Միմիայն մի քանի զգայալաւ և ջլախատաւոր քանտատեղծները յանգնած են պահանջել հաւատարմութիւն մը՝ որ վերապրի սիրուած էակին մահուանէն վերջն ալ, ու անմեք, մեղի ցոյց կուտան սիրահարներ որոնք՝ ինքզինքնին կենթարկած են յաւիտենական սուգի և ժուժկալութեան, և ինչպէս, որովհետեւ չեն կրցած իրենց պաշտած էակին հետ ամուսնանալ և կամ որովհետեւ նա մեռած է։ Բայց այս և բազատեաները դանկ աղջմատութիւնը ունին այդ միեւնոյն պարտականութիւնը երկու տեսակ ալ պահանջելու։ Ողջամիտ ընթերցողները սակայն չեն հաւատարար այնքան ծայրայեղ՝ հաւատարմութիւն ցուցնողներուն և զանոնք կը նկատեն — ինչ չարով որ անմեք իրականութեան կրնան նմանիլ — տեսակ մը այլատեսութեան և հիւսնող էականեր, որոնք իրենց մաքի և մարմնի ախտաբանու-

պէս զօրեղ եղած ըլլայ, սէրը, մեղրաբանի քաղցրութիւններէն կամ առաջին ծննդաբերութիւնէն յետոյ, կենթարկուի այս ձեռնադրութեան, ուր ամուսնութեան շղթաները իր վրայ չեն ծանրանար, և որ, պէտք է ըսել այս, այլևս նոր ցանկութիւններու դէմ բացարձակապէս ապահով նախդրութեանցիւ մը չըլլար:

Կան ասակաւն ուրիշ պարագաներ ալ, որոնք կը դիւրացնեն կամքին առաջ բազմակողմանի բնազդներու դէմ մղուած կռիւը: Եթէ միտաբան ապրող երկու ձեռքերու կեանքը, որոնք պահ մը իրար սիրած են և ատուլ զգացած են թէ՛ իրարու նկատմամբ գրեթէ ներդաշնակ արամազրութիւններ ունին, եթէ կըսեմ, այդ կեանքը, ժամանակ մը արդէն սկսած է, նա աշխուհեալ կը դառնայ ունանկութիւն մը՝ որ զօրեղապէս կը նպաստէ հաստատութեան: Գուցէ ժամանակ մը վերջ, իրարու հանդէպ ամենաանհաշտ չափով իսկ սէր մը չեն զգար, չեն զգար նոյնիսկ բարեկամութիւն մը, բայց իրենց միտքիւնը կը մնայ կանգուն և հաստատապէս կանգուն: Բոյսի մը, քարացման երեւոյթին մէջ, ծառի մը արմատին սկզբնական բոլոր տարրերը, օրինակ, քիչ քիչ կանոնաւոր և անոնց տեղ կուգան կը բռնեն յաջորդական տարրեր, որոնք յամարաբար գործարանական մասնիկներու տեղը կը բռնեն, բայց և անցած կը թողուն անոր ընդհ. ձևը, մինչև որ վերջ վերջը բուսային հիւսուածէն սկիզբ չմտար, սակայն, ասկէ արմատին արտաքին երեւոյթը մնայ մը չլրեր. ճիշտ այսպէս ալ, զգացումներու կերպարանափոխութեան մէջ, ունակութիւնը անհամարժեքէն և մասնիկ առ մասնիկ սեղը կը բռնէ անհաստատ սիրոյն, և երբ այս վերջինը ամբողջապէս կ'անհատի, երկու

կարճ շրջանը, և վերջապէս, փոխադարձ հաւատարմութիւն ըստածն ալ, նոր զոյգութիւն ունի մի քանի տեսակներու մէջ, փոքրիկ ձագուկի մը ծնունդէն յետոյ այլևս չվերադարձ: Մեր գուռը ու անրարտաւան մարդկութիւնը ստիպին ի զուր կը դարձնուի. մարդկային ցեղին նման միեւնոյն կենսական օրէնքներովը կառավարուող կենդանական թագաւորութեան մէջ եղած այս նմանութիւններուն շնորհիւ է որ մենք պէտք է ուսումնասիրենք նաև մարդկային ունակութիւնները, հասկնալու համար թէ՛ անոնք բնական ու անհրաժեշտ են թէ՛ արուեստական ու քմահաճ: Այսպիսի բազմաթիւութիւն մը մեզ պիտի առաջնորդէր ընդունելու թէ՛ սէրը, իր նպատակին հասնելէն յետոյ կը դադրի, ինչպէս ստամոքսի պահանջը կը դադրի երբ հարկ եղած անունը կ'ստանայ, ինչպէս մանկան մը ծնունդը վերջնականապէս կը լրացնէ կնոջ մը համար իր սիրային կեանքի մէկ արարուածը, ու նոր արարուած մը, նոր օգտագործով, կրնայ սկսիլ այնուհետև: Եթէ, ըստ երեւոյթին, մարդուն մէջ սիրոյ բնական և ճշմարիտ վիճակը այդ է, ուրեմն, միամտութեանը, որ մինչև կեանքին վերջը տեւելու սահմանուած է, ոչ մէկ օւկանական արդարացում կը դառնէ, և գրեթէ ամէն պարագայի մէջ, մեղրաբանի վերջիններէն կամ առ առաւելն զաւակի մը ծննդաբերութեանէն յետոյ, պիտի դառնայ բոլորովին առողջաւոր լինելու մը, պիտի դառնայ կեղծիք մը, ու պիտի տեսնուի: Այդքանիկ բնական հակամիտութեան և պարտականութեան միջև, ատիկա սեղի կ'ունենայ, եթէ նոյնիսկ այդ ամուսնութիւնը սիրով կատարուած ալ ըլլայ:

Անշուշտ, կան բազմաթիւ փաստեր՝ որոնք կու-

Նեղո՞՞ կը թողուն անոր ընդէ՛. ձեւը, մինչեւ որ վերջ
վերջը բուսային հիւսուածէն ոչինչ չմնար, սակայն,
ասկէ արմատին արտաքին երեւոյթը վնաս մը չկրեր.
հիշտ այսպէս ալ, զգացումներու կերպարանափո-
խութեան մէջ, ունակութիւնը աննշմարելիօրէն և մաս-
նիկ առ մասնիկ տեղը կը բռնէ անհետացող սիրտն,
և երբ այս վերջինը ամբողջապէս կ'անհետի, երկու

Ամուսնութեան արդէ՛նքը կ'ըլլայ զաւակներու
ծնունդը, ծնողաց գտնաբերանքը կ'անցնի տանոց եւ
սղագոյց հոգւոյն մէջ՝ կ'սկսի աճել նոր սէր մը, կը
փաթթուի երկու ծնողներու շաւղջը հաւասարապէս եւ
զանոնք կը միացնէ իրարու, ճիշտ այն մազվցող տուն-
կին պէս, որ իր ցօղաններովը կը գրկէ երկու ծառեր
միամխամայն, իրար կը միացնէ զանոնք ծառեր
օրէն եւ կը ծածկէ տակաւին անոնց մանրակտելի-
լար ու թարմ տերեւներովը, մինչ անոնք մեռած ու
չօրցած են արդէն։ Ասկէ դատ, ոչովհետեւ ամուս-
նութիւնը որքան տեւ այնքան երկու ամուսնի տեւի-
ւեւ կը ծերանան, իրենց սիրտը աւելի ամուսնի տեւի-
քնական սրտածառներով հնազանդէ ընտելներն ալ
եթէ իրենց մէջ նոր հակամիտութիւններու ընձիւղ-
ները չմտնին, չանհետանան ալ, կամբը եւ խնայակա-
նութիւնը սակայն, զխրաւթեամբ եւ տարուէ տարի
կրնան արգիլել անոնց վարդապետը։ Վերջապէս, սի-
րոյ արշալոյսէ մը յետոյ, բովանդակ կեանքին համար
կը մնայ միայն քաղցրիկ եւ խոր յիշատակ մը՝ որ կը
ստեղծուի մը ունենալու եւ կը մզէ զմեզ հաւատարա-
պատ մը պատճառներով, ընդէ, կերպով ուրեմն այս
չաճ է որ մարդկային էակներու հետ զուգահեռութիւն
ները միամուսնութեամբ կատարուին եւ տեսն միմեկ
կեանքին վերջը, ու այս, նոյնիսկ այն ստան, մինչեւ
Ֆիլիքական ու բարոյական արամազրութիւններ մզե-
ին ամուսնի ընտելութեամբ, յաջորդական կամ միասնա-

հաճոյալի բարեկեցութիւն մը, նա միշտ ամուսնութեան մէջ պիտի վնասէ իր նիւթական առաւելութիւնը, ու եթէ չյաջողուի իրեն տառնաք ձեռք բերել, նա ստատիկ պիտի վախճայ տմուտեւթիւնէ և աւելի նախամեծար պիտի համարէ այն անուրիւ գոհացումները՝ զորս անատակ ու ցոփ կեանքը իրեն կը չնորհէ, կամ պիտի հետամտի այն վաղանցիկ յորտրերութիւններուն, որոնք զինք պատասխանատուութիւններու ներքեւ չեն ձգեր, և կամ, չափազանց աննշան ծանրութիւն մը միայն կը հարկադրեն։ Որչափ ամեն որ կինը բռնադատուած է գիմկ ամուսնութեան՝ իրրե իր միակ բազդաւորութեանը, նա զայն պիտի ընդունի ուրիմն միշտ առանց սիրոյ մասին մտահոգուելու, նոյնիսկ յետոյ թշուառ կամ բարոյապէս խնաղու վտանգն ալ աչքը տանկոյ։

Կնոջ վիճակը մանուսանդ, ոչ մէկ կերպով պիտի կրնայ փոխալի այն չաղակրատ բոխկներու (empirique) կազմէ, որոնք կը քարոյնեն կնոջ ձերբադատումը՝ իրրե զարմանք բնկերային հիւանթութիւններէ ամէնաւժանրին։ Իզական սեւի ազատադրութեան մասին ես հոս խորանկ քննադատութիւն մը չէ որ պիտի ընեմ, այլ լսի քանի մը վաւերաբով կ'ուզեմ զիտակ տալ թէ՛ երբ երկու սեւերն ալ կը դրախն բաշարձտկապէս հաւատար պայմաններու մէջ, այն ժամանակ գոյութեան պայքարը կ'առանայ հիմնականէ չա՛տ աւելի սուր և զարհուրելի կերպարանք։ ճարտարարուեստական բազմաթիւ խնդիրներու մէջ, կինը լինելով այր մարդուն ամէնապարզ մրցակիցը, այս անգամ անաղարմ կերպով պիտի ձգձուի արուէն՝ ամէնէն տկարը ըլլալուն համար։ Կնամեծարութիւնը հանգստի և պարտադր ժամկուծ ծնունդն է, կարիքն ու քաղցը կը ձգմեն, այս

էականը իրար միացնող կենտական կապի ձեւ տակաւին կը մնայ։ Այս ձեւը թէեւ տղեղ ու ցարտ, սակայն տեւական է և գիմադրող։

Ամուսնութեան արդիւնքը կ'ըլլայ զաւակներու ծնունդը, ծնողաց դուրսդարանքը կ'անցնի տանց և աղայոց հազոյն մէջ կ'սկսի աճել նոր սէր մը, կը փաթթուի երկու ծնողներու չափը հաւատարապէս և զանոնք կը միացնէ իրարու, ճիշտ այն մաղլցող սունկին պէս, որ իր ցօղաններովը կը զրկէ երկու ծաւեր միանգամայն, իրար կը միացնէ զանոնք անքակտելիօրէն և կը ծածկէ տակաւին անոնց մարմինը իր դարար ու թարմ տերեւներովը, մինչ անոնք մեռած ու չորցած են արդէն։ Ասկէ զատ, ոչաթհեռ ամուսնութիւնը որքան տեւէ այնքան երկու անոնքի տեղի ևս կը ձերանան, իրենց սիրարարձ բնաղչներն ալ բնական պատճառներով հեռոջնան կը տկարանան և եթէ իրենց մէջ նոր հակամիտութիւններու բնաղչները չմեռնին, չանհետանան ալ, կամքը և խնայակահութիւնը սակայն, գիւրտթեամբ և տարուէ տարի կրնան արդիւլ անոնց զարգացումը։ Վերջապէս, սիրոյ արշաղոյսէ մը յետոյ, թախանդակ կեանքին համար կը մնայ միայն քաղցրիկ և խոր յիշատակ մը՝ որ կը տրամադրէ սիրուած էակին նկատմամբ երախտագիտութիւն մը անհնալու և կը մզէ զմեզ հաւատարապէս, որպէսզի անոր հետ կապուած մնանք։ Ահա այս շատ մը պատճառներով, ընդհ. կերպով ուրիմն պատշաճ է որ մարդկային էակներու հետ զուգաւորութիւնները միամուսնութեամբ կատարուին և տեւեն մինչեւ կեանքին վերջը, ու այս, նոյնիսկ այն տանն, երբ ֆիզիքական ու բարոյական արամաղլութիւններ մզէին ամուսնիւրը բազմատեսակ, յաջորդական կամ միւսմա-

հաճոյալի բարեկեցութիւն մը, նա միշտ ամուսնու-
թեան մէջ պիտի գնահատէ, իր նիւթական աստեղութեանը, ա. եթէ չբաժնուի իրեն ասանք ձեռք բերել, նա աստիկ պիտի վախճայ ամուսնութենէ և աւելի նախամեծար պիտի համարէ այն անապիւն գոնացումները՝ զորս անասակ ա. ցոյց կեանքը իրեն կը շնորհէ, կամ պիտի հետամտի այն վաղանցիկ յարաբերութիւններուն, որոնք զինք պատասխանատուութիւններու ներքեւ չեն ձգեր, և կամ, շախազանց աննշան ծանրութիւն մը միայն կը հարկադրեն: Որչափ ատեն որ կինը բնագոյտուած է գիտիկ ամուսնութեան՝ իբրեւ իր միակ բաղդաւորութեանը, նա զայն պիտի ընդունի ուրիշմէ միշտ ասանց սիրոյ մասին մասնագետելու, նոյն-
իսկ յետոյ թշուառ կամ բարոյապէս խնայու. վտանգն ալ աչքը աննկատ:

Կնոջ վիճակը մանուսնոյ, ոչ մէկ կերպով պիտի կրնայ փոխուիլ այն չաղակրատ բովանդակութեամբ (empirique) կողմէ, որոնք կը քարոզեն կնոջ ձեռքադրուածը՝ իբրեւ դարմանը ընկերային հիւանդութիւններէ ամէնա-
ծանրին: Իգական սեռի աղատագրութեան մասին ևս նախորդող քննադատութիւն մը չէ որ պիտի ընեն, այլ իսկ քանի մը փաստերով կ'աւելի գիտիկ տալ թէ՛ կրք երկու սեռերն ալ կը դրսի ընդարձակապէս հաւատարմութեամբ անհատական մէջ, այն մասնակի գոյութեան պայքարը կ'ստանայ հիմնական չափ աւելի սուր և դարձեւելի կերպարանք: ճարտարարուեստական բազմաթիւ խնդիրներու մէջ, կինը լինելով այդ մարդուն ամէնապարզ մրցակիցը, այս անգամ անուշամ կերպով պիտի ձգձուի որուն հետ ամէնէն ակարբ ըլլալուն համար: Կնամեծարութիւնը հանգստի և պարտաւոյ մասերու ծնունդն է, կարիքն ա. քաղցը կը ճզմեն, այս

զգացումն ալ, որուն կը յաւան ասկայն կիները, այն ատեն, երբ կ'երեւակայեն աշխարհ մը՝ ուր կինը մարդուն հետ պիտի կուտի որոշուած մը հոգի համար: Անմէնէն դժուարին և խիստ պէս ամէնէն լարջ անհրաժեշտ աշխատանքները, մարդը ինքն է որ պիտի կուտարէ, և զանոնք, կնոջ աշխատանքներէն չափ աւելի բարձր պիտի գնահատէ, ու ինչպէս այժմ, արդար ինչ ալ, մարդը, իր սեպակուն աշխատութենէն չափ աւելի քիչ պիտի վճարէ կնոջական աշխատանքին: Բայց ինչո՞ւ, որովհետեւ նա՞ որուն, այժ ունի, և կրթիւն և իր կամքը յաղթանակել տալ. ո՞նչ միակ պատճառը այս իրողութեան, Ներկայ քաղաքակրթութեան մէջ, կինը բարձր ու սքանչելի դիրք մը ունի, որովհետեւ նա կը գոնանայ, որովհետեւ նա բաւական անոր նիւթական գերակայութիւնը ճանչնալով, Բայց կից նա փորձէ այդ գերակայութիւնը խնդրոյ ասկէ ձգել, նա խկայն պիտի զգայ ցուրտ իրականութիւնը: Կինը երբ կատարելապէս կ'ազատագրուի, իր քաղաքական անկախ կը դառնայ և շահի վերաբերեալ խնդիրներու հետեւանքով, շատ ատեններ, անոր նեղը: Ահա այն ատեն ծայր կուտայ կուր, անուշաք ու կոշտ կուր, և ո՞վ յաղթող պիտի հանդիսանայ այդ կուրէն մէջ, այս մասին կատարածին անգամ աւելորդ է, Իգական սեռի աղատագրութիւնը մարդը խնայողաբար, որովհետեւ գոյութեան կուր մղելու համար մարդը կնոջմէն չափ աւելի լաւ գիտուած է, և ասոր արդիւնքը այն պիտի ըլլայ որ կինը պիտի

կնոյց ամենապատ անասկի հարստութեան և գերութեան մէջ, քան անոնք որոնց կատարելիք ձերբադատութիւնը կը ձգտի կինը ազատագրել: Բայց անոնք որ ազատագրութիւն կը քարոզեն, նպատակ ունին հնարաւոր դարձնել կնոջ՝ սուրբը տառնց ամուսնի, և հրաժարիլ ամուսնութենէ: Չարիք մը գործանկարայն եղանակը սակայն, այն միեւնոյն արժէքը ունի, ինչ արժէք որ ունի, զոր օրինակ, եթէ մարդասէր մարդուկ մը սովի մը մամուռակ զայն առաջարկել այն յարմարագոյն միջոցները՝ որոնք մարդոց մէջէն առնուաւ սովորութիւնը պիտի քննեն: Բայց ինչո՞ւրք անսովորութիւնը փորը կշտացնեն է և ոչ թէ զանոնք անուշէ հրաժարելու սորվեցնելը:

Եւ զուրք, մեր քաղաքակրթութեան զոհերուն զարմանալի փաստարանները, զուրք պարտական չէք զիւրացնել կնոջ՝ որ նա ամուսնութեան մասին որհամարանք մը ցոյց տայ. այլ զուրք պէտք է ապահովէք անոր, որպէսզի մարդկութեան մէջ սիրոյ կեանքի մասին նա իր բովանդակ չափինը ունենայ: Գրուածքիս առաջին մասին մէջ, ես բոլորովին թէ՛ Բնկերութեան պարտականութիւնն է խնամել փոքրիկները, անոնց կատարելով զատաւարակութիւն մը ապահովել, եւ որ քան որ անհրաժեշտ է, ստանձնել անոնց հազատարութիւնը, մինչև որ անոնք իրենց օրտապահիկը հայկթայթելու վիճակին հասնին: Նայելովի կաշիւն որ պարտականութիւն մը կը նկատուի եւ, որ Բնկերութիւնը փիղիքական զրկումներու դէմ ստացնէ նաեւ կանանց պաշտպանութիւնը, որոնք անհրաժեշտ են սերնդապարծութեան համար: Պատուութիւնը պէտք է կնոջ համար պաշտպանութիւն և հազատարութիւն ցոյց տայ: Տեսակի կեանքի մէջ մարդուն զերը կը

կայանայ իր անհրաժեշտ հոյը շահերուն և սպորտ սերունդը պահպանելու, պաշտպանելուն մէջ. կնոջ գերն ալ կը կայանայ անասկը պահպանելուն և սպորտ սերունդները պաշտպանելուն, ընտրողութեան հարձիւ անասկը աշխատանքներուն մէջ: Կինը կ'ստեղծէ մարդոց մէջ այն սրայքարը՝ որոնք միշտ անհրաժեշտ կը ինք կ'ըլլայ և որ, ամենէն ճարտիկ կատարները կատանան ամենաթանկ բաժինը: Երբ աշխատէ, կինը պէտք է ընդունի փոքրերու արուած ընդհ. գաւառիարակութեան բարեքները, իսկ աւելի վերջը, եթէ պէտքը ունենայ, նա իրաւունք պէտք է ունենայ ապահով կեանք մը ստեղծելու, իր հորենական անոնք մէջ և կամ մամուսնը հաստատութիւններու մէջ: Պէտք է որ Բնկերութիւնը հասնի այն ստանձանին, որ զոյց թէ՛ աւելի է որ քաղաքակրթութեան պատկան մը ծոցին մէջ կին մը, — ըլլայ երկատարար թէ պատու, գեղեցիկ թէ աղեղ — կարօտութեան ու չքուստ վիճակի մէջ ապրի: Այս սկզբունքներու համաձայն բարեփոխուած Բնկերութեան մը մէջ, կինը աշխատէ օրտապ հոյի մտահոգութիւնը չունենար, սրտհաւ, ամուսնացած ըլլայ թէ ամուսնի մնայ, զիտէ թէ զրկումներէ սպահով պիտի ապրի և պատուութեան կողմէ իր գաւառները պիտի պահպանուին ու զատաւարակութիւն: Մարդն ալ իրեն պէտք եղած գրամը հայկթայթելու համար, չաշխատի կինը ձեռք ձգել, սրտհաւ աշխատանք կարեքը չպիտի ծառայէ իրեն համար իրեն միջնորդ: Այսպիսի Բնկերութեան մը մէջ, կինը միմիայն իր լնական հակամիտութեանը համաձայն պիտի ամուսնանայ: Ամուսիններ չգտնող պատուած աղջիկներու անտարանը պիտի ըլլայ այնքան հազուադէպ, որքան ծերացած մանչերունը՝ որոնք ցփ կեանքի մը մէջ ամուսնութեան բոլոր հաճոյքները կը վայլեն, ու

սանց այս մասին պարտաւորութիւններ ստանձնելու
և բարոյական սանձաններ ճանչնալու: Սնտառակու-
թիւնը ահաւանակ. գոյութիւն պիտի աւանդայ միմիայն
չափազանց փոքրաթիւ. այստեղած արարածներու մէջ,
որոնց այսանդակութեամբ բնազդները չեն ընդունիր ոչ մի
գոտտիարարութիւն. որոնք միմիայն մոլութեան ու
խոյատուարութեան մէջ կրնան ապրիլ և որոնք սնտա-
կի սրահպանման համար բացարձակապէս անարժէք են:
Եթէ ամուսնութեան մէջ նիւթական հաշիւները այլ-
ևս նկատի չառնուին, եթէ կինը կարենայ աղաաօրէն
բնարեկ իր սիրած էակը և չտախտի ալիս ինքզինքը
ծախել, եթէ այլը տախտի կնոջ հաճութեանը հետա-
մուկու, ոչ թէ իր գիրքովն ու հարստութիւնովը,
այլ իր անձովը, այն ատեն ամուսնութիւնը դուրս
գալով իր ներկայ կեղծաւոր ու խտրականի վիճակէն,
կը դառնայ ճշմարտութիւն մը, այն ատեն իւրաքան-
չիւր գիրկընդխառնումին՝ բնութեան վեհագոյն ոգին
կը հսկէ, այն ատեն իւրաքանչիւր մանկիկ աշխարհ
կուգայ իր ծնողներու սիրովը—իրրեւ պսակ—շրջա-
պատուած, և իր օրօրոցին մէջ կ'ընդունի կեանքն
ապրելու համար ոյժի և ընդունակութեան անգնահա-
տելի նուէրը, նուէր, զոր իւրաքանչիւր ամուսնացեալ
բախտանքաւորութեան մը մէջ գտած ըլլալով, կը փո-
խանցէ իր զաւակներուն:

«Ազգային գրադարան»

NL0057150

« ՓԵՐԱԿ ԳՐԱԽԱՆՈՒԹ » Ի ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Կեդրոն. ԿԻՐԱՍՈՒՆ, ՄԱՍՆԱՋԻՂ = ՕՐՏՈՒ

Թիւ 1. Նկարներ Ղ. ՄԵԼՈՅԵԱՆԻ Գին $2\frac{1}{2}$ Ղրշ.

« 2. Մօսկէն. ԶՈՒԼԱԼԻ « 1 $\frac{1}{2}$ «

« 3. Ժամանակ. Ամուսն. Կեդիխը « $2\frac{1}{2}$ «

Թիւ 4. Մամուլի օակ. Է,

Թօյսթօյի ՀԱՅՐ ՍԵՐԺՐ.

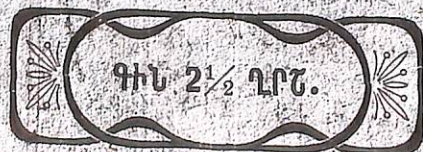
Թարգմանեց Սրաւ Հօլպարեան

(2000 օրինակէն 1000 ը պիտի վաճառուի ամբողջութեամբ)

Նոյնպէս պատրաստ. և տպուելու համար

« ՆՈՐ ԵՐԳԱՐԱՆ »

ԾԱՆՈԹ. — Փերակ քարտեր, ի դիւրութիւն հեղինակներու և բարգմանիչներու, հասցատե՛ Է համանուն գրախանութիւն որ շատ նպաստաւոր պայմաններով կը գնէ իր վաճառար ուղղութեան համապատասխանող մեղագիտները կամ կ'ընկերանայ հեղինակներուն հետ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0397059

55.651